

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF KYRGHYZ REPUBLIC
NATIONAL CENTRE OF MANAS STUDIES AND ARTISTIC CULTURE
THE «MEERIM» INTERNATIONAL CHARITABLE FOUNDATION FOR SUPPORT
OF CHILDHOOD AND MATERNITY

ESHIMKUL AND ZUURA

KULBAARAM AND ASAN

NURKAN

JANTAI

THE 17-TH VOLUME OF
«EL ADABIATY» (PEOPLE'S LITERATURE) SERIES

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

АЙТМАТОВ Ч. Т. – башкы редактор
АКАЕВА М. Д.

АКМАТАЛИЕВ А. А. – башкы редактордун орун басары

БОЛЖУРОВА И. С.
ИШИМКАНОВ К. К.
ЖАЙНАКОВА А. Ж.
КАКЕЕВ А. Ч.
КАРЫПКУЛОВ А. К.
КЕБЕКОВА Б. К.
КЫРБАШЕВ К. К.
МУСАЕВ С. М.
ШАРШЕНАЛИЕВ Ө. Д.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК
ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

МАНАСТААНУУ ЖАНА КӨРКӨМ МАДАНИЯТТЫН
УЛУТТУК БОРБОРУ

ЭЛ АРАЛЫК «МЭЭРИМ» КАЙРЫМДУУЛУК
ФОНДУСУ

**ЭШИМКУЛ МЕНЕН ЗУУРА
КУЛБААРАМ МЕНЕН АСАН
НУРКАН
ЖАНТАЙ**

“ЭЛ АДАБИЯТЫ” СЕРИЯСЫНЫН 17-тому

КРУИАсынын корреспондент-мүчөсү,
филология илимдеринин доктору, профессор
АБДЫЛДАЖАН АКМАТАЛИЕВДИН
жалпы редакциясы астында

Түзгөндөр жана баш сөзүн жазгандар:

*А. ЖАКЫПБЕКОВА,
С. ЕГИМБАЕВА,
Н. ӨМҮРЗАКОВА,
А. КАДЫРМАМБЕТОВА*

ББК 82.3 (2Ки)

Э— 98

Э—98 **«Эшимкул менен Зуура», «Күлбаарам менен Асан», «Нуркан», «Жантай»:
Эпостор** / А. Акматалиевдин жалпы ред. астында: Баш сөзүн жаз.
ж-а түз. А. Жакыпбекова, С. Егимбаева, Н. Өмүрзакова, А. Кадырмамбетова;
Кырг. Улут. И. А. ж. б. — Б.: «Шам», 2002. — 376 б.— («Эл адабияты»).

ISBN 9967-10-072-9

Бул томдукта мурда жарык көрө элек кол жазмалар
фондусундагы элдик дастандар топтолгон.
Аларда окуя негизинен баласыздык, сүйүү, достук
сыяктуу турмуштук көрүнүштөрдүн айланасында
өнүктүрүлөт.

*Басмага Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук
борборунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынган.*

Р е ц е н з е н т т е р: филология илимдеринин кандидаттары К. КЫРБАШЕВ, М. МУКАСОВ

Э $\frac{4702300500}{M 455(11)-2002}$ 233-2002

ББК 82.3 (2Ки)

ISBN 9967-10-072-9

© Манастаануу жана көркөм маданияттын
улуттук борбору.

© Эл аралык «Мээрим» кайрымдуулук фондусу.

© «Шам» басмасы, 2002.

ПОЭМАНЫН ФАНТАСТИКАЛЫК ЖАГДАЙЫ

«Күлбаарам менен Асан» поэмасы КР Улуттук Илимдер Академиясынын кол жазмалар фондусуна 1947-жылы М. Мусулманкулов тарабынан тапшырылган. Бирок ушул кезге чейин поэма эч бир изилдөөчү тарабынан иликтенип жарык көргөн эмес.

Поэма өткөн бир замандагы Муктар падышанын хан сарайында болгон бир сыйкырдуу окуядан башталат. Ал демейдегидей эле кырк вазири менен өзүнүн сейил багынын ичин аралап, шаан-шөкөт куруп жүрөт. Эч нерседен капары жок, телегейи тегиз дүнүйөнү бейишке айландыргысы келген хандын сарайында ийненин учундай кынтык жок. Ар кайсы жерден тунук булак агып, бакчанын ичи түркүн жемиштерге жык толгон. Ар түрдүү булбулдар сайрап, адамча сүйлөгөн тотулардын рахатына баткан Муктар падыша сарайдын ичине түнөмөк болот. Убакыттын кандай өткөнүн билбей куштардын сайраган үнүнө кумарланып отурган кезде кыбыла жактан өзүнөн жарык чачкан куш келип конот. Куш коноор замат жарык өчөт. Бир убактан кийин ал укмуштуудай сайрап кирет. Куштун кереметтүү таңшыган үнүнө арбалган Муктар падыша эсинен танып, тил ооздон калат. Эртең менен жигиттери келсе, Муктар падыша дармансыз жатып калган болот. Элге кабар айттырышып, үйүнө алып барышат. Үч ай дегенде араң сүйлөйт. Эл журту чогулуп падышадан эмне болгонун сурашып болгонун болгондой айтып берүүсүн өтүнүшөт. Ал көргөн билгенинин баарын төкпөй-чачпай айтып келип, ошол кушка ашык болуп калганын билдирет. «Эгер тапсаңар мени өлүмдөн алып каласыңар, таппасаңар менден айрылганыңар»,— деп жооп берет. Көп өтпөй көзү да көрбөй, төшөккө жатып калат.

Поэманын сюжеттик курулушу ушундан тартып чиеленише баштайт. Андан аркы чыгармадагы окуянын түйүнү эпикалык чыгармаларга мүнөздүү болгон салттуу ыкма менен уланат. Ал Муктар падышанын ашык болгон кушун издөөнү баяндаган эиизод. Муктардын үч уулу болот. Улуу аялынан — Абыл, Малик. Ал эми кичүү аялынан — Асан. Поэманын башынан тартып эле баш каарман Асандын образына кадимкидей баатырдык сын-сыпат ыйгарылат. Маселен атасынын сөзүн эки кылбоо үчүн патриоттук ички сезим менен сыйкырдуу кушту таап келүүгө кылган аракетин, энесинин сандыктын түбүнө катып жүргөн кайыптан түшкөн кылычты бериши. Айтор, поэманын андан аркы бөлүктөрүндө гиперболизмге ширелишкен апыртмалуу фантастикалык окуялар менен чыгарманын сюжети чиеленишип отуруп, акыры Асан атасы ашык болгон кушту таап келип берет. Ал куштун аты — Муркузарам болот. Баласынын же өлүүсүн, же тирүүсүн билбеген Муктар падыша менен байбичесинин маңдайына баласы аман-эсен келип өзү жалгыз келбей Гүлбаарам аттуу келиндүү кылып, элдин ак батасын алышып, Асан баатыр атка конот.

Кыскасын айтканда, поэма жомоктук мотив менен аяктайт.

САУЛЕ ЕГИМБАЕВА,
филология илимдеринин кандидаты

КУЛБААРАМ МЕНЕН АСАН

Өткөн бир заманда Муктар деген бир падыша болгон экен. Муктар падыша бир күнү кырк вазири менен бак-дарагына келип сейилдик кылып жүрдү. Муктар падышанын багынын ичиндеги жасалгасы адам карап тургандай эң сонун эле. Кулак угуп, көз көргөндүн баарын алдырып келип койдурган болучу. Бул дүнүйөнү бейиш кылам деп атайы жасаткан. Бул бакча сарайынын ичинде ийненин учундай кемчилиги жок эле. Сыртын темир менен каптаган. Ар кайсы жеринен соңун булактар агып жайылып жатат. Дүнүйө жер-жемиштин баарын анжыр, курма, нечен түрдүү жыгачтардын баарын алдырып өстүргөн. Сарайдын ар тарабынан ар башка жыттар келип турат. Сарайдын ичи перинин ойноосундай болуп жасалган. Ар түрдүү булбулдар сайрайт, адамча сүйлөгөн тотуларды да алдырып келген экен. Ушунун рахатын көрүп жүрүп Муктар падыша ошол сарайынын ичине түнөмөк болду.

Вазирин кетирип жиберди. Жигиттери Муктардын айтуусу боюнча чыгып кетишти. Муктар падыша ошол сарайдын ичинде конмок болуп калып калды. Сарайдын ичинде ар бир саат кандай өткөнү билинбей өтө кызык болуп өтүп жатты. Муктар падыша түн ортосуна чейин жүрүп ар бир сонун куштардын тилин тыңшап отуруп калды. Бир учурда кыбыла жактан бир жарык учуп келип бактын арасына конуп, коноор замат жарык өчтү. Муктар ошону байкап карап тура берди.

Бир учурда баягы күйүп учуп конгон нерсе сайрай баштады. Ар бир сонун тилдер менен миң түрдүү сонун үнүн кубултуп сайрап жатат. Муну угуп олтуруп Муктар падыша тим эле эрип кетип, ошол бойдон сарайдын ичинде эси оогон бойдон жатып калды. Бир учурда Муктар падыша эсин жыйып башын көтөрүп караса булбул дале сайрап жаткан экен. Таң сүрүп калган. Бир аздан кийин булбулдун үнү басылды. Муктар ошол булбул сайраган жакты көздөй үнүн улап бакты аралап илгерилеп басты. Жакындаганда дабышын угуп сайрап жаткан куш учуп жөнөдү. Жерди жап-жарык кылып күн чыккандай нурун чачты. Муктар карап туруп калды. Карап турса күн батышты көздөй учуп көздөн кайым болду. Муктар ошо караган бойдон ордунда туруп карышып эси ооп жыгылып жатып калды. Эртең менен жигиттери келсе тили сүйлөөгө келбей эч дармансыз Муктар падыша жатып калган. Элине кабар айтып кырк жигити Муктарды үйүнө алып келди. Муктар бир ай тил-оозу жок жатты. Эл журту падышанын тегерегинен кеткен жок. Үч ай болгондон кийин Муктар падышага тил кирди. Эли журту чогулуп Муктардан эмне болду деп сурап калды. Муктар элине: «Ээ менин көргөнүм бир машакат» — деди. Мен сонун көрүп сарайдын ичине жаттым. Эң сонун нерселерди көрүп жана угуп көңүлүм кубанып аябай жыргадым. Ошентип турган кезде күн батыштан бир сонун нерсе чыкты. Карап турсам жарык болуп учуп келип сарайдын ичине конду. Келип коноору менен жарыгы өчтү. Бир убакта баягы келип конгон нерсе сайрай баштады. Сайраганда тилине бүткөн боюм эрип кетти. Эсим ооп калыптыр. Ар түрдүү сайраганы адамдын боюн эритет. Мен көптү көрдүм бирок мындай сонун нерсени көргөн жана уккан да эмесмин. Сайрап бүткөндөн кийин чолпон жылдызды карай учуп кетти. Мен ошону угуп олтуруп эсим ооп жыгылып калыпмын.

Эми эли-журтум мага ушул кушту таап бергиле, эгер таппасаңар мен өлөм,— деп Муктар жатып калды. Эли журту, улуу кичүүсү чогулуп үч күн масилет кылды. Эптеп Муктарды кайгыдан кутултууну чечишти. Ар кай жактан булбулдар, адам тилин билген тоту куштардын баарын алып келишти.

Тоту куш сүйлөп, булбул таңшып жатат. Мунун бирөөн да Муктар жактырганы жок. Улам эли ар сонун булбулдарды алып келишип: «сиз каалаган ушубу?»,— дешет. Эч бирөөн да туура таап жактырган жок. Ошентип Муктар төшөктөн турбай калды. Көзү да көрбөй өлүмгө жакындады. Муктар хандын Абыл, Малик деген эки баласы бар эле, улуу аялынан. Ал эми кичи катынынан, токолунан бир баласы бар. Аты Асан эле. Асан он экиге келген. Муктарда баары үч уулу бар болчу. Улуу катынынан

төрөлгөн Абыл жыйырма беште, кичүүсү Малик жыйырмада, кичүү катындан төрөлгөн Асан он экиде болучу. Бир күндөрдө Абыл, Малик элине кабар салды. Эли келип чогулушту. Абыл болсо эл бийлеп калган, Малик болсо да эл журт бийлөөгө жарап калган эле. Эми Муктар падышанын баласы кыйын чыкты дешип эки уулун кеп сөзгө кошуп кеп кыла баштады. Эли чогулуп келди эки уулу элден кеңеш сурашты. Тура калышып элден бата алып Абыл элге карап: «Мен атамдын акысынан кутулайын. Менде бир пикир, ой-санаа бар эле» деди. Эли: «Айт, кандай акыл эле» — деп сурап калышты. «Эгер силерге эп болсо биз жер бетин бир сыйра кыдырып келелик, деп ойлодук эле» — деди Абыл, Малик. Эли кантип кыдырасыңар дешти. Бир кыдырып келбесек атанын акысынан кутула ала турган эмеспиз дешти. Эли макул болушту. Абыл, Малик: Эми элим, силерге эп келсе, бизге тулпар, жоо жарактан жардам эткиле, — деди. Эли аны да макул таап өз ара санаса кырк тулпар бар экен. Кырк тулпарды камдап үч күндө алып келмек болушуп эл үйлөрүнө тарашты. Эки үч күн өткөндөн кийин эли тулпарларын камдап, шайлап кичүү-улуусу, кары-жашы, бала-чакасы болушуп баары жыйналып Абыл, Маликти жөнөтөбүз дешип чогулуп келишти. Муктар падыша ордуна турбай төшөктө жатат. Элдин алып келген тулпарлары баары тең чаар экен, себеби, чаар жылкы бек болот деп, чаарынан тандаптыр. Андан башка кырк атка күл-азык жүктөп алып Абыл, Малик жөнөмөк болушту. Кырк жигит алып, күл-азыкты арттырып арканын тарттырып камдана беришти. Туусун көтөрүп, тулпарын токутуп, кылычтарын чарыктап, тулпарларын таптап, аткарып токуп, мылтыктарын октоп, жигиттерин топтоп, аттары окшош, кылычтарын байланышып, кырк жигити шайланышып, ай туякты өткөрүшүп, кайда болсо барабыз, жердин түбүн чалабыз дешип, булбул кушту табабыз дешип кырк жигит дуулдашып турушту. Эли чогулуп жөнөтөбүз деп турушат. Абыл, Малик, Муктар хандын үстүнө кирди. Эки уулу кирип караса атасынын кулагы укпай, көзү көрбөй калган экен. Башы кылтылдап, көзүнөн жашы жылтылдап калган экен. Төшөктөн башын көтөрдү, токолу жөлөп турат. Улуу байбичеси жанында турган экен.

Асан деген уулу Муктардын жанында турган экен. Эки уулу кирип келишип атасынын жанына өтүшүп туруп: Ата! — Биз сиздин ашык болгон кушуңузду издеп таап келели, деп камдандык. «Сиз бизге батаңызды бериңиз», — дешти эки уулу. Муктар абдан жакшы болот, мен силерди ушундай ишке жарап берет деп тилегемин, эч нерсе аябай зарп кылып, тилегенимди эптеп тапкыла. Мен силерге батамды берейин жана силерге куштун белгисин айтып берейин, — деди Муктар падыша. Муктар — «Ал куш ар качан учканда жарык болуп, келип конгон жерде оту өчөт. Сайраган учурда оту күйбөй эле сайрай берет, — деди да, «эми жолуңар болсун!» деп эки уулуна Муктар батасын берди. Эли чуркурап эки баланы «Эми атанын карызынан кутулдуңар!» деп кыйкырышты. Абыл, Малик атасынан жана элдин батасын алышып аттарын көздөй басышты. Эл эки баланы эр экен дешип ыраазы болушту. Кичи баласы Асан: «Мен да барам», — деп аттардан бирди кармап тандап жетелеп келди. «Мен да Муктар падышанын уулумун. Мен да кошо барамын, мен деле атанын кызматын кылам», — деп Асан атын токуп, мылтыгын алып, кылычын байланып, шайланып жөнөй турган болду. Муну угуп Муктар, Асанды чакыртып: — «Балам, сен бара албайсың. Али сен жашсың», — деди эле. Асан:

— Мен да сиздин балаңызмын, сиздин кызматты кыламын, — деди. Муктар хан: — Балам, сенден ажырап кантип турамын, — деди. Атасы жана энеси боорлоруна басып: «Сен жалгызсың» — деди энеси. Анда Асан энесине: «Сен эч ыйлаба, ушу акелеримден калгыча өлгөнүм жакшы эмеспи, апаке» — деди, Асан. Турган эл да «Сен барба. Жашсың, алар болсо экөө тең баатыр, экөө тең чоң» — дешти. Эли журтуна, ата энесине болбой: «Мен барамын, атамдын кызматына жараймын» — деп болгон жок кичинекей Асан баатыр. Муктар падыша ыйлай-сыктай капа болуп, тил оозсуз жатып калды. Асан жөнөймүн деп жөнөмөк болду. Энеси бооруна кысып кучактап, ыйлап чыркырады. Эл да кейишти,

баланын жаш экенине капаланышты. Асандын энеси талып жатып калды. Асан аттанам деп болбой эшикке чыгып, «Айланайын чырагым, сен мени таштап кетесиңби? Тим эле барбай койсоң болот эле» — деди. Асан энесине: «Эне, сен мага эч капа болбо, мен да Муктардын баласымын, тигилерден калсам болбос. Мен да милдетинен кутулайын» — деп болгону жок. Асандын тил албай турганын билип энеси үйгө ээрчитип кирди. Сандыгынын оозун ачып бир кичине кылыч алып чыкты. «Балам сен жаш элең. Эли журттун, ата-эненин тилин албай жердин түбүн кыдырам, деп жатасың. Мен, бул кылычты сага деп катып жүрдүм эле. Бир энеден жалгыз элең» — деп энеси жашып кетти. «Балам, бул кылычты бир да адамга көрсөтпөй сага арнап катып жүрдүм эле. Мунун сырын сага айтып берейин, бул кайыптан түшкө кылыч, муну эч кимге көрсөтпө, Абыл, Малик билсе же көрсө сенден алып коет. Муну өтө башыңа иш түшкөндө пайдалан. Үч гана жолу шилтегин балам» — деп энеси Асандын жылаңач этине кылычты бекитип берди. Асан кылычты бекитип алды. Энеси Асанга балам «Күнүнүн күлү жоо» дейт, «сени эки агаң жадаганда бир жерге таштап коет» — деди. Асан оюнда кантип эле мени таштап коюшсун деп эч нерсе байкаган жок. Асандын бетинен жыттап, кулунум, сенден айрылдым» — деп энеси ыйлап туруп калды. Асан, Абыл, Маликтер тулпарларын минишип аттанып калды. Көпчүлүк эл балдарга батасын берип туруп калышты. Кырк жигит кырк чаар ат минип, кырк атка ок дары, азык түлүк жүктөп Муктар падышанын үч уулу күндүн батышын көздөй жөнөп калды. Муктар төшөктө жаткан бойдон кала берди. Эли журту булардын кеткенине нааразы болду. Кайдагы жок нерсени издетет дешип өз ара кеп кылышты.

Адыры толгон мал калды,
Казана толгон зар калды.
Жетимиште чал калды,
Адыр толгон мал калды.
Эсебин баарын ким алат,
Артында калган кемпир, чал,
Азабын тартып ким багат,—

деп Асандын энеси ыйлады.

Абыл он жигит менен алдына түштү. Малик он жигит менен анын артынан түштү. Асан болсо ойноп ортосунда чапкылап жүрөт. Токойлуу жерге түнөшүп, тоолу жерден чү жешип, көрүнгөндөн сурашып

Токсон күнү жол жүрдү,
Тоо кыдырып мол жүрдү.
Көзүнө жандар илинбейт,
Издеген булбул билинбейт.
Тоо түгөнүп түз болду,
Жүргөндөрү күч болду.
Көзгө жандар илинбейт,
Издеген куш билинбейт.
Ашты нечен бел менен,
Агындуу дайра сел менен.
Сурабаганы калган жок,
Тирүү жүргөн пендеден,
Булбул кушту тапсак деп,
Санаасы бар оюнда.

Ошентип андан чарчаганда сай бою Саңсар деген жерге жетишти. Ал жерде түрдүү чымчык, сейнек, сай сагызган, нечен түрлүү булбулдар сайрап жатат. Ор коену ойноп жатат, жыландары сойлоп жатат. Куландары кутуруп, кузгундары жутунуп, булагы ташып, күкүгү таңшып, жатат. Канаттуу балыктар жерде жатат. Таш бакасы чарадай, жөн бакасы аяктай, кескелдирик таяктай, чегирткеси баладай, ар бир жандар бар экен. Тоо киши, кийик, төө куш, жез тумшук, жалгыз аяктар да бар экен. Бул жерде бир ай жатып аябай аралап карашты. Бирок издеген кушту таба алышканы жок. Абыл, Малик, Асан жигиттери менен отурушту. Абыл: «Менин үмүтүм ушул жерден эле» — деди да капа болуп кетти. Кырк жигит андай эмес баатыр — деп, кайрат кылышты. Сай бою Саңсар деген жерде бир жарым ай жатып издешти. Табылган жок. Андан жөнөп кырк күндө Сайрам деген жерге барды. Эки жагы тоо ортосу дарыя экен, күндүн көзү көрүнбөйт. Чытырман токойду аралап жүрүп отуруп ошол Сайрамдын башына чыкты. Барса бейиштей сонун жер экен. Ар бир сонундар жүрөт адамзат гана жок. Куштар менен гана кайып жашайт экен. Мындан да издеп тапкан жок. Нечен куштар сайрайт, бирок учканда жарык болбойт. Атасынын айтканындай эмес. Андан да жөнөдү. Үйдөн чыкканга үч жыл болду, ок дары түгөндү, аттар ыргайдай, өздөрү торгойдой болуп келе беришти. Жана бир ай жол жүрүштү. Бир чоң дайранын жээгине келип токтошту. Дүрбү салып өйүз жагын караса сонун жерлер көрүндү. Ошол жакка чыгам деп Абыл баатыр кайраттанып токой кырктырып кайыктар жасата баштады. Отуз кайык жасатты. Ат тондору менен кайыкка түшүштү. Муктардын үч баласы бир кайыкка түштү да баары сүзүп жөнөдү. Дайранын ортосуна барган кезде катуу шамал болуп, кырк жигит ат тону менен кайыгы оодарылып сууга чөгүп кетти. Абыл, Малик, Асандын ат тону менен өйүзгө чыкты. Азыктар түгөнгөн, талаада ачка калышты. Карашса бүт айбанаттар жүрөт. Адам дегенден эч бирөө жок. Аюу, маймыл, жолборс ж. у. Сыяктуулар көп экен. Издеген кушу табылган жок.

Жолборстор качырып, аюулар айкырып, маймылдар бакырып, жыландар ышкырып, тоо кийиги бышкырып, жез тумшугу чыкырып, кумурскалар кубалап калды. Үчөө тулпарлардын күлүктүгүнөн араң качып кутулду.

Ошентип тегиз тегерегинде куштан эч дарек жок, билинбейт. Асан болсо жаш. Жүрүп олтуруп бир талаага келишти. Адам жок, эч нерсе көрүнбөйт, кур талаа.

Бир убакта бир кыймылдаган нерсе көрүнөт, ошого карай жөнөштү. Барса, бир үйдөй кара таш тегеренип жатат. Алдары кетип, шайы бошоп, курсактары ачып, ошол таштын түбүнө келип жатып калышты. Эки жакта кук эткен кузгун, как эткен карга, чык эткен чымчык жок. Ошол жерде түнөмөк болуп калышты.

Бир убакта Абыл, Малик экөө кеңешип туруп, Асанды таштап кетмек болушту. Атам сураса өлдү деп коебуз дешти да аттарын минип, атын коштоп алып Асан уктап жатканда жөнөп кете беришти. Асан талаада кала берди уктаган бойдон.

Эртең менен туруп караса өзү гана калган. Жанындагы акелери жок. Алардын кеткенин билип, атасын эсине түшүрүп Асан ыйлаган бойдон эмине кылаарын билбей туруп калды. Минейин десе аты жок. Эмне кылаарын билбей эки жагын караса бир кочуч талканды баштыкка салып таштын түбүндө таштап кетишиптир. Эки жагында эч нерсе жок чөл, талаа. Асан ыйлап туруп кудайга мунажат кылып кыбыланы карай жөнөп кетти.

Суулуу жерден суу ичип, тоолу жерден жалбырак жеп бара жатат. Бир нече күн жол жүрдү. Бир жерге барганда бир тоо көрүндү. Ошо тоону көздөй Асан бет алып жөнөдү. Тоого жакындап түбүнө барды. Караса бир тоонун бети толгон эле кийик. Кийикти көргөндө, Асан сүйүндү. Эми жан калат экен го, деп — ойлоду. Тоого барды. Кийиктер Асанды көрүп чуркап келишти. Келип Асанды тегеректеп калышты. Кийиктердин көздөрүнөн жаш тамчылап, тилдери жалмаңдап турат. Асан басайын десе бастырбай жолунан тосуп жылдырбай койду кийиктер. Асандын амалы кетти. Кийиктер Асанды аркасынан түртүп тоого алып кетти. Кийиктер

балжууран, ышкын, кымыстык, козу кулак, жөргөмүш жана ушул сыяктуу чөптөрдү жешет. Асан да кийиктер менен жүрөт.

Асан чыкты бийикке,
Аралашты кийикке.
Кийиктер турат топтошуп,
Кийиктерге кошулуп,
Асан турду оттошуп.
Жалбыракты жалмап жеп,
Козу кулак копшуп жеп,
Кийиктерге берип жеп.
Жөргөмүштү жулуп жеп,
Кийиктерге уруп жеп.
Кийиктин баары жабылып,
Асандын келет кашына.
Нелер келип, не кетпейт.
Эр жигиттин башына,
Эски дарты козголуп,
Кайран Асан кантет ал,
Кийиктер менен дос болуп.
Күндүзү кетет топтошуп.
Келет кийик жабылып,
Асан турат бир жерде,
Кийикти тозуп камынып.
Тегеректеп Асанды да,
Кетпей турат зарылып.
Жайылып кетет оттошуп,
Кайра келет Асанга,
Тегеректеп топтошуп.
Басып келет былк этсе,
Баары бирдей окшошуп.
Кечинде чогуу келишет,
Ар ким бирден чөп тиштеп,
Асанга келип беришет.
Асан туруп толгонуп,
Бул кийиктер соо эмес,
Киши экен деп ойлонуп.
Баштакыдан кийикти,
Жакын көрдү толгонуп.
Асан туруп ойлонду,
Бир аз күнү турайын,
Кийиктерди сынайын,
Кийиктерди байкаса,
Көздөрүнөн жаш төгүлөт,
Үйүр болду Асанга,
Бир туугандай көрүнөт.
Ошентип жаш Асан,
Аралашты кийикке.
Аралады бийикте,
Дагы турду ойлонуп,

Булар менен жүргөндө,
Айбан болуп каламын,
Үйдү кантип табамын.
Асан турду буркурап,
Көзүнөн жаш дыркырап,
Муну көрүп чуркурап,
Сүйлөйүн десе тил билбейт,
Айбан менен жүргөндү,
Асан баатыр түк сүйбөйт.
Бир күнү Асан ойлонуп,
Уктабай жатты ойгонуп.
Эртең менен буркурап,
Шамал болду зыркырап,
Кийиктин баары маарашып,
Үңкүргө кирди чуркурап.
Асан чыгып жөнөдү,
Тумагын сайып таякка,
Бир чоң ташка жөлөдү,
Кайран Асан ошентип,
Качпаганда өлөбү?
Тоодон түшүп эр Асан,
Жолго түшүп жөнөдү.
Жолго түштү закымдап,
Төбөдө күн жаркылдап.
Бүргөдөй болуп түйүлүп,
Кийик келип калат деп,
Жан аябай жүгүрүп.
Асан кетти кутулуп,
Энесине жетчүдөй,
Келе жатат кутуруп.
Агасына таарынып,
Жаратканга жалынып,
Жар боорунда кеме элем,
Жалгыз элем энеден.
Элди качан табамын.
Энеме качан барамын.
Жалгыз башым каңгырап,
Кандай жерде каламын.
Көзүнөн жашы төгүлүп,
Кабыргасы сөгүлүп,
Капаланып кайгырып,
Калың элден айрылып.
Жылаң аяк, жылаң баш,
Көзүнөн агып кандуу жаш.
Кайда барып өлөт — деп,
Кагылайын алтын баш,
Кандай күндү көрөт — деп.
Эненин тилин албаган,
Ээн калат алтын баш.
Таскара жейби тарпымды,
Бөрү жейби боорумду,

Катырды кудай шорумду.
Эркелерге элим жок,
Кара кылаар белим жок.
Бир туугандан айрылып,
Жалгыз калдым өзүм сооп.
Уялаштын жогунан,
Улуп бара жатамын.
Бир туугандын жогунан,
Куруп кетип жатамын.
Астыман жааган кар болду,
Ата-энеге жете албай,
Кайран башым кор болду.
Алдейлеген ата-энем,
Бир көрөргө зар болду.
Азаптуу күндө адашып,
Атты миндим талашып,
Эркелик жетти башыма,
Энем келип калсачы.
Ушу кезде кашыма,
Эмне кайгы тиледим,
Алмадай кара башыма.
Кайгы түштү башыма,
Кайрылып бараар бекемин,
Ата-энемин кашына.
Асмандан жааган кар бекен,
Адамзат пендеде,
Мендей шордуу бар бекен.
Азапта калды алтын баш,
Артымда калбай уялаш.
Кайда барып кор болот,
Каргадай болгон курган баш.
Каралаарга кара жок,
Каралашаар ага жок.
Кудай кылды менделик.
Курган жан калды сенделип.
Амалы кетти теңселип,
Кандай жерди көрөм — деп,
Кай жерге барып өлөм — деп,
Бара жатып жол менен,
Акылы түрдүү бөлүндү,
Алда кайда жаркырап,
Алтындуу бейит көрүндү.
Жолдо турду эс алып,
Ал бейиттен сез алып,
Эн талаа эрме чөл,
Кандай турган ал бейит — деп.
Бир ойлонуп байкады.
Казатта өлгөн шейит — деп.
Шейит болсо колдо,
Бейит болсо оңбоду.
Жазганын алла көрөйүн,

Ажал жетсе өлөйүн.
Тура берсем болбостур,
Жолум менен жөнөйүн.
Кезиктим алтын бейитке,
Каламынбы кейиште,
Же пайда көрүп бейиттен,
Чыгамынбы бейишке.
Бар тобокел барайын,
Бейиттен кабар алайын.
Ак жазганын көрөйүн,
Ажал жетсе өлөйүн.
Алла таала кудайдын,
Не жазганын көрөйүн.
Асан келет закымдап,
Бейитке калды жакындап.
Бейитке келип караса,
Бир да болсо киши жок.
Киши тургай изи жок.
Сырт жагынан сырдаган,
Ичине күмүш шыбаган,
Буранасын келтирип,
Болот менен чырмаган.
Алтындан жасап койдурган,
Бетине кыяп ойдурган,
Кылымга болжоп койдурган.
Ичине кирди жаркылдайт,
Үнү чыгып шаңкылдайт.
Булбулдары сайраган,
Дүнүйө жемиш жайнаган,
Кырк кулактуу казанда,
Дүнүйө тамак кайнаган.
Казанга Асан барганы,
Ачка жүргөн куу тумшук,
Алып жейин муну — деп,
Казанга колун салганы.
Кыйкырык чыкты алыстан,
Чочуп кетти жанынан,
Кайран Асан даанышман.
Азып келген алыстан,
Өзү бала болсо да,
Кайраты бар арстан.
Асан баатыр олтурду,
Акылын жыйнап толтурду,
Аңгыча келет бир дабыш,
Замбиректей үнү бар,
Төөнүкүндөй жүнү бар.
Узундугу устундай,
Каралыгы кузкундай,
Ошондой бир жан экен,
Мурдунун учу муштумдай,
Бетинде сары түгү бар,

Бейли жаман билип ал.
Казандай болгон башы бар,
Чылбырдай болгон кашы бар.
Сүйрөлгөн узун чачы бар.
Сексенге келген жашы бар.
Өзү мастан билип ал,
Бүлөөдөй кара тили бар.
Мусулман эмес билип ал,
Адамды көрсө жутунган.
Кайран Асан кийиктен,
Араң жатып кутулган.
Эми келип кемпирге,
Асан шордуу тутулган.
Кемпир келип кеп айтты,
Адамзаттын баласы.
Кайдан келдиң — деп айтты.
Асан турду жалдырап,
Жез кемпирдин Асанга,
Каары келди калтырап,
Адам уулу келдиңби?
Менин бүгүн жаш бала,
Жээримди билдиңби?
Ажал айдап бул жерге,
Абаң үчүн келдиңби,
Асан турат жалдырап,
Жез кемпир турат балдырап.
Кылып көргөн иштери.
Жез кемпирдин оозунда,
Бир карыштан тиштери,
Көзү жаман бородой,
Мурду жаман ородой,
Качып турат жаш бала,
Жез кемпирге жолобой.
Кабагы бийик үңкүрдөй,
Бели бүкүр желмогуз,
Кишини бүт жегидей.
Беш колунун салаасы.
Бешиликтей көрүнөт.
Муну көрүп Асандын,
Санаасы түрдү бөлүнөт.
Бу кемпирдин сыягы,
Азирейилдей көрүнөт.
Буту узун чийнедей,
Кирпиги узун ийнедей,
Арсак-терсек тиши бар,
Ар түрдүү кылган иши бар,
Колунда темир шиши бар,
Эки жак чачы узарган,
Эки көзү кызарган.
Кемпир туруп, кеп айтты,
Сени жеймин — деп айтты.

Булбулдары сайраган,
Казанда эти кайнаган.
Кемпир туруп сүйлөдү,
Тамактан башка билбеди.
Колундагы шиш менен,
Казанда этке киргени.
Башын мүлжүп кемирип,
Аябай тоюп демигип.
Бир казан этке тойбоду,
Кырк кулактуу казандан,
Бир нерсесин койбоду.
Бир кесим эт таштабай.
Бир немесин койбоду.
Карап туруп жаш бала,
Кара жандан түңүлдү.
Канжарын колго алганда,
Калтырады жаш бала.
Кемпир турду камынып,
Асан турду жалынып,
Айланайын энеке,
Өлтүрбөгүн мени деп.
Мен багайын сени деп.
Отуң менен чыгайын,
Күлүң менен кирейин.
Кечкин менин күнейим.
Өлтүрбө эне, өзүмдү,
Уккун менин сөзүмдү,
Мен дагы бир бала элем,
Бир балача бар элем.
Энеден эрке жан элем.
Адашып жүрүп кем болдум,
Эми энем сен болгону.
Кызматыңды кылайын,
Өл десең эне өлөйүн.
Айтканыңа көнөйүн.
Өлүмгө мени жумшасаң,
Аныңа да көрөйүн.
Кул болоюн өзүңө,
Кулак сал менин сөзүмө,
Анда кемпир кеп айтат,
Укпаймын сенин сөзүңдү,
Шишкебек кылам өзүңдү,
Кемиремин төшүңдү,
Чукуймун сенин көзүңдү,
Сени бүгүн сойбосом,
Жаш этиңе тойбосом.
Кемпирдин чыкты заары,
Бетинен чыкты чаары.
Бала карап кылчактап,
Кемпирдин бутун кучактап.
Кемпирдин эрди кыбырап,

Бирдеме деп шыбырап.
Кийик болгун деп туруп,
Балага карап түкүрдү.
Караса Асан өзүнө,
Чын эле кийик болуптур.
Көзү жашка толуптур.
Кийик кылып жайлаптыр.
Мойнунан ташка байлаптыр.
Ботодой көзү жайнаптыр.
Сүйлөйүн десе тили жок,
Баштагынын бири жок.
Акылы турат сөзү жок.
Баштагы Асан өзү жок.
Ичи күйүп болду чок,
Эки жагын караса,
Ажыратар киши жок.
Кең дүнүйө тар болду,
Тил сүйлөбөй ошентип,
Кайран башы кор болду.
Кемпир түгөт жайлады,
Кийик кылып Асанды,
Мойнунан жипке байлады.
Жетелеп алып мойнунан,
Жез кемпир тоого айдады.
Артынан чаңы созулду,
Качып чыккан көп кийикке,
Кайра барып кошулду.
Кошулду барып кийикке,
Кийик болду оттошту,
Чөп талашты топтошту,
Асан баатыр кайгырды,
Кишиликтен айрылды.
Акылы турат өзү жок,
Ойлонсо болот ичи чок.
Арманын билер киши жок.
Бир күнү Асан ойлонуп,
Кийиктердин ичинде,
Уктабай чыкты толгонуп,
Кетейин деп ойлонуп.
Алла таала жараткан,
Айтканына көнгөнү,
Кийиктерден бөлүнүп,
Асан качып жөнөдү,
Асан турду жол менен,
Маңдайында шор менен,
Жолго түштү закымдап,
Тамандары такылдап.
Кийик болуп түйүлүп,
Кутулганга сүйүнүп.
Жалбырактуу чөп болсо,
Буруп кетип баратат.

Кара жанды аябай,
Уруп кетип баратат.
Карышкырдай жаш бала,
Улуп кетип баратат.
Кемпир кармап алат — деп,
Качып кетип баратат.
Тоону ташты аралап,
Шашып кетип баратат.
Кутулганга кемпирден,
Асан барат түйүлүп.
Кийик болсом мейли — деп,
Аябай катуу сүйүнүп.
Ашуусу бийик бел менен,
Адамзат жок жер менен.
Капа болуп кээ кезде,
Көзүнөн жаш чууруп.
Ар кайсы ташка урунуп,
Кийик болгон куулуп.
Ак кайың түбү кар бекен.
Тыйбадым көздөн жашымды,
Ала качтым өзүмдөн,
Алакандай башымды.
Адам элем мал болдум,
Акылдан кетип дал болдум.
Эми кутулдум, — деп кемпирден,
Тоодон түшүп жөнөдү.
Мелтиреген түс менен,
Түскө түштү сүйүнүп,
Кетип барат түйүлүп,
Адырлуу жерге токтоду,
Ал жердин чөбүн оттоду.
Күн тийген жерге токтоду,
Кызыл гүл терип оттоду.
Жиптей болуп байкушуң,
Жарап кетип баратат.
Эки жагын элеңдеп,
Карап кетип баратат.
Көзүнөн жашы бурчактап,
Арт жагын карап кылчактап.
Көрүнгөн талга секирип,
Дабыш чыкса бекинип,
Караганга секирип,
Караан көрсө бекинип.
Токойлуу жерди аралап,
Топ куурайга паналап.
Нечен күнү жол басып,
Төрт жыл жүрдү адашып,
Туягы кетти жарылып,
Баса албай калды зарылып.
Аксай басып темселеп,
Жол боюнда чөп болсо,

Үзүп келет темтиреп.
Бир жерге барып токтоду,
Өлүүчүдөй окшоду.
Өлөмүн деп ойлонуп,
Топ куурайдын жанына,
Жатып калды толгонуп.
Кайран Асан кайгырып,
Өткөн дүйнө башынан,
Келбейт экен кайрылып.
Кийик болуп бекинип,
Өз жанынан шекинип.
Заманасы куурулуп,
Мен ушинтип жатканда,
Карышкыр келип жебейби?
Жолдо жаткан бул кийик,
Белен эт экен дебейби?
Кара жаны кыйналды,
Энеси түшүп эсине,
Капа болуп ыйлады.
Алдейлеп баккан апам деп,
Көзүнүн жашы төгүлүп,
Дүйнө жүгү көрүнүп.
Санаасы түрдүү бөлүнүп.
Ыйлап башын көтөрсө,
Ыраактан шаар көрүнүп.
Шаарды көрүп сүйүндү,
Ошону беттеп жүгүрдү,
Шаарды көздөй бет алып,
Жөнөдү Асан даң салып,
Бүргөдөй болуп түйүлүп,
Элине келип калгандай,
Жөнөдү Асан сүйүнүп,
Шаардын келди четине,
Көчөсү турат киши жок,
Киши турмак изи жок.
Алтын күмүш чачылган,
Ар бир үйдүн эшиги,
Аңырайып ачылган.
Кулак угуп көз көргөн,
Дүнүйөнүн баары бар.
Каалгалар ачылып,
Зимурут, кахар, жакут таш,
Дүкөндөрдө чачылып.
Байкуш Асан жалдырап,
Алайын десе колу жок,
Сүйлөйүн десе тили жок.
Бакчалары жайнаган,
Багында булбул сайраган,
Жер-жемиши жайнаган.
Жайнаган кызыл алмадан,
Асан кирди кемирип.

Курсагы тоюп демигип.
Алтындан салган сарай бар,
Сарайдын ичи далай бар.
Бак дарагы дагы бар,
Бак ичинде сайраган,
Нечен сонун булбулдар,
Алма менен курма бар.
Анжир менен мейиз бар.
Ар бир түрлүү жемиш бар.
Жемиштери жайнаган,
Булагы ташып кайнаган.
Асан турду таңгалып,
Бир шаардын ичинде,
Жалгыз жүрдү даң салып.
Шаарды жалгыз аралап,
Бакта жүрөт каралап.
Бейшембинин түнүндө,
Коңгуроосу шаңк этти.
Каалгасы шарт этти.
Карап турса каалганы,
Бир адамзат перинин,
Айдай жүзү жарк этти.
Тийген күндөй баркырап,
Муну көрүп Асандын,
Санаасы кыйын бөлүндү.
Эми ажалым жетти — деп,
Эми күнүм бүттү — деп.
Тике бою чымырдай,
Бети кызыл анардай.
Көзү чолпон жылдыздай.
Бейиштен чыккан үр кыздай.
Маңдайы жарык каухар таш.
Келишимдүү кара каш.
Булгундай болгон узун чач.
Чачы жибек бурулган,
Чын бейиште туулган.
Пендедей мындай болбогон,
Бети күндөй жаркырап,
Дүнүйөдө оңбогон.
Периде мындай болбогон,
Кызды көрүп калтырап,
Эси ооп кетти алсырап.
Мууну кетти калтырап.
Кыз эшикке чыкканда,
Дүкөндин баары ачылып,
Дүнүйө жемиш чачылып.
Булбулдун баары таңшыды.
Булактын баары ташыды.
Муңдуу пенде жашыды.
Каалгадан чыккан кыз,
Күндөй болуп жаркырап,

Кийикти көрүп жанына,
Басып келди баркырап.
Байкуш кийик канэтсин,
Кыз жанына келгенде,
Эси ооп кетти алсырап.
Байкуш Асан канэтсин,
Сүйлөйүн десе тили жок.
Баштагынын бири жок.
Айтайын десе сөзү жок.
Мурунку Асан өзү жок.
Ичи күйүп чок болуп,
Кишилик кейпи жок болуп.
Асан турду алсырап,
Кыз жанына келгенде,
Тура калды дагдырап.
Кызды карап жалдырап.
Кайдан келген кийик — деп,
Кыз жанына барганы,
Жанына келип жакындап.
Маңдайынан сылады.
Ырайымдуу сонун кыз
Кийикке жакын барганы.
Мойнунан барып кармады.
Туруптур кийик темселеп,
Мойнунан алып жетелеп.
Асан барат эркелеп.
Жетелеп үйгө киргизип.
Кийикти жүрөт жетелеп
Жанында жүрөт эркелеп.
Эми кыздын жайын айтайын
Баян кылып кайтайын.
Бул кыз дүйнөгө атагы чыккан
Бороон деген бир дөөнүн кызы экен.

Бороон күн батыш менен күн чыгыштын ортосун сурап турган экен. Бороондун перизаттан тандап алган бир сулуу катыны бар экен. Бирок эч баласы жок экен. Он жыл өмүр сүрөт аялы менен бир кыздуу болот. Кызынын атын Күлбаарам коет. Кызы тогузга чыккандан кийин энеси өлөт, жетим калат. Бороон дөө кызы ыйлаганда эрмек кылсын деп, Көйкаптын тоосун ашып жаан кескен Чоюн дөө досуна барат да бир Муркузарам деген дүйнөнүн тилин билген бир кушу бар экен. Ошону сураганы Бороон дөө Чоюн дөөгө барды. Себеби экөө жан аябас дос экен. Чоюн дөө үч күн кейип жатып берди. Муркузарам бүтүн дүнүйө тилин билген, дүнүйө жүзүндө мындай куш бейиште да жок экен. Ошо кушту Бороон дөө үйүнө алып келди. Күлбаарам энесинин өлгөнүн унутуп Муркузарамды колунан түшүрбөй ойноп жүрдү. Муркузарамды түн ичинде үйгө койсо жарык болуп турат. Эми Бороон дөөдөн сөз баштайлык. Бир катын алды. Ал катыны балага каршы болду. Өч болду. Бороон дөө үйдө жок болсо эле баланы ура баштады. Күлбаарамды бутунан байлап башын ылдый каратып уруп сабай берди. Муну кыз атасына айтты. Муркузарам да айтты. Бороон дөө муну айтса болбой ого бетер баланы жаман кылды. Бороон дөө аялын нечен сапар урду, ага деле болгону жок. Аялы сыйкырчы адам экен. Кишини дубалап эшек кылат. Бороон дөөнү да коркутат. Бороон дөө нечен коркутса коркпойт. Өлтүрсө кайра келип калат. Бороон дөө жадап кызын бөлөк коймок

болду. Кырк дөө алдырып келди. Кызына бир жакшы сарай салдырды. Сыртын темир кылдырды. Үстүнө болоттон жаптырды. Бийиктигин тоодой кылдырды. Ичин алтындан жасатты. Булактар чыгартты. Бак дарак тиктирди. Анжир, курма, алмаларды алдырып келип тиктирди. Ичине Муркузарамды койдурду. Ар түрдүү булбулдар келип Муркузарамдын жанынан кетпей туруп жерлеп калышты. Сарай бейиштей сонун болуп бүттү. Эшиги жети кабат болуп болоттон жасатты. Аны эч киши ача албайт. Кыз өзү гана ачат. Себеби: эшигин дуба менен бата кылдырып койгон экен. Сарайдын ичи кызыл гүл. Булбулу сайрап ичине кирген киши чыккыс болуп эң кооз болуп бүттү. Бороон дөө Күлбаарамды ошо сарайга койдурду. Кыздан башка чымчык да кирбейт. Кирген киши кайра келбейт. Сарайдын ичине каухардан чырак койдурду. Күндүзгүдөн жарык болду. Сарайга арнап дөөлөргө той бердирди. Нечен күн той болду. Той өткөн соң Бороон дөө Күлбаарамдын үстүнө кирип сарайды көрүп жактырды. Бороон дөө кызына сыр айтып олтурду. Балам Найкын деген жерде бир досум бар эле, ал өзү алп каракуш. Ошону таанып ал балам деди, Бороон. Ал башыңа иш түшкөндө ишке жарап берет деди. Күлбаарам макул деп угуп олтурду. Жана бир сөз балам деди. Сени энең өлтүргөнү жүрөт балам — деди. Өз көзүм барда сага ушундай белек жасаттым — деди, Бороон дөө. Балам, сенин энең өлгөн. Бул энеңдин көзүнө эми көрүнбө. Сага жана бир айтаар сөзүм. Сени адам баласынан Асан деген бир жигит келет, сени ошол алат. Мен перинин билгичтеринен сурап билдим, деп Бороон дөө кызына айтты. Сага арнап бир белек салдырдым. Эми көзүмдүн түрүүсүндө өзүмө бир белек салдырайын — деди. Алтындан бейит салдырып төбөсүнө кымбат баалуу таштардан орноттурду.

Кыямат болгончо турсун деп дөөлөрдүн күчү менен адамдын акылы жетпей тургандай кылып жасатты: Бейит сонун кооз болуп бүткөнгө чоң той берип дүйнө жүзүндөгү дөөлөрдү бүт чакырды. Кырк күн туруп көрүн каздырып, терең ойдуруп жакут таштан ичине койдуруп, кепинин бычтырып, калкына кабар бердирип, (калкы кабар берип) калкы бүт келди. Эли журту менен ыраазылык алышты. Күлбаарамды тапшырып, эл менен коштошуп, Бороон дөө өлдү. Эл журту кайтты. Бороондун катыны бейитинин ичине кирип алат. Күлбаарамды өлтүрөм деп кастарын тигип сарайына барат. Сарай ачылбайт. Күлбаарамды эшикке чыгара албай амалы кетти. Каргап шилеп, бурканшаркан түштү. Бетин тытып, чачын жулуп, Күлбаарамды каргап, сени жебесем жутпасам деп, өкүрүп, бакырып, жер, сууну бузуп, жети күнү каргап, алы жетпей үйүнө кайтты. Бороон дөөнүн катыны Бороон дөөнүн көрүнө кирип ача албай бейиттин башына чыгып сийип, өкүрүп, бакырып долулугун карматты. Бейиттин ичине кемеге каздырып от жактырды, шайы кетти. Күлбаарамдын жолун тоздуруп киши өткөрбөй, ошо жерден өткөн адамды дубалап эшек, ит, кийик кылып жиберет. Бороон дөөнүн бейитин мекен кылып катын жата берди. Барган киши соо келбей ошол жол барса-келбес аталып кетти. Көп кишини кийик кылды да чекесинен союп жей берди. Күлбаарамды ошол жерде тозуп туруп, эч кишини жолотпой карытып өлтүргүсү келген. Асанды да билүүчү. Асанды атайы кийик кылып союп жемек эле.

Мастан бир күнү тоого чыгып Асанды кармап союп жемек үчүн барды. Караса эч жерден көрүнбөйт. Ошол жерден долуланып бетин тытып, Асан кеткен жакка изин кууп жөнөдү. Бирок эки күндөн кийин изинен адашты. Асан качкан бойдон Күлбаарамдын сарайына кийик бойдон барган. Аны Күлбаарам көрүп сарайына жетелеп кирип ар бир сонун жемиштерден берип маңдайында карап олтурат. Мунун адам экенин билди. Мастан энеси кылган экенин да билип, кийикти тойгузуп туруп, окуй баштады. Асан кийик боюнча турат. Күлбаарам жети күнү окуду. Жетинчи күнү Асандын башы адам сүрөтүнө кирди. Кыз аябай окуп жатып тогуз күндө толук адам сүрөтүнө киргизди. Асан кийиктен адамга айланды.

Кыз коргошун болуп эрип кетти. Асан адам болуп сүйлөй баштады. Кыз Асандын сүйлөгөнүн угуп эсине кайра кирди. Күлбаарам ордуна туруп Асан менен көрүштү. Эми

сөз кыздан башталат. Кыз Асандан сен кайдан келдиң? Бул жерге адам баласы келчү эмес эле. Келген киши кайра тирүү кетчү эмес, бул жер дөө перинин жери эмеспи — деди. Асан туруп, — ээ, кыз бала, мен эмесе сага туш келгенимди айтып берейин,— деди. Буйрук менен сага жолугуп турамын. Мен элимден адашканга беш жыл болду. Адашып келе жатып бир сонун бейитке кезиктим, ал жерден бир мастан кемпирге учурадым. Ал мени кийик кылды. Акыры сизге жолуктум. Сиз райым этип мени адам катарына коштуңуз. Сизге кезиктирген алланын өзүнө ыраазы боломун — деди Асан. Кыз Асандан: — кандай себептен беш жыл жүрдүңүз? — деди. Мен аны айтсам кыйналаарсыз — деди кызга. Кыз, — жок, мен эч кыйналбаймын, мен сенин мага кезиккениңе кубанып турамын — деди. Асан, бул кандай? Мен бир мусапыр болсом, сиз бейиштин шам чырагы болсоңуз кандайча таңгалдыңыз? Мейли менин көргөн күнүмдү сурасыңыз айтып берейин деп, Асан кызга карап, сиз эрикпей тыңшап туруңуз,— деп сөзүн улантты Асан. Мен адамзаттын падышасы Муктар дегендин баласы элем. Атам бир күнү сарайында сейилдикте жүрсө бир сонун булбул келип конуп сайраптыр. Ошо куштун тилине атам ашык болуптур. Бүт элине жар салып ошону таап бергиле,— деди. Муктардан үч уулу бар элек. Эң улуубуз Абыл, ортончу акем Малик, эң кичүүсү мен элем. Менин атым Асан. Биз ошо кушту табуу үчүн үч уулу жөнөгөнбүз. Мен акелерден адаштым. Келе жатып бир тоодо көп кийикке жолуктум. Ал кийиктер менен бир ай тоодо болдум. Алар мени тоого түртүп чыгарып кеткен. Андан качып бейитке келип мастан кемпирге жолуктум. Ал кемпир мени өлтүрмөк болду. Мен жан соога дедим. Мени кийик кылды. Мен баягы качып кеткен кийиктерге кошулдум. Андан бөлүнүп кете берип акыры ушул сарайдын сыртына келип сизди көрүп, акыры сиз тараптан адам болуп отурамын деди,— Асан мырза. Атың ким? Дагы бир айтчы — деп кыз сурады. Менин атым Асан деди. Кыз ордунан тура калып Асанды оозунан сүйүп, кучактап, бооруна басты да, маңдайынан сылады. Кыз мени сен билесиңби? — деди. Асан: — Жок, — деди. — Эмесе менин атым Күлбаарам. Мен Бороон деген дөөнүн кызы элем. Мен сени күткөнүмө жети жыл болгон. Менин атам өлөөрдө мага: «Балам өмүрлүк жолдошуң адам баласы болот. Аты Асан. Ошону күтүп жүрө бер. Ошо сага күйөө болот деп китебине жазып кеткен. Китебин алып келип караса –Асан өзү экен. Асандын акылы айран калды. Кыз мен сенин, сен менин өмүрлүк курбумсуң, -деди. Мен да сага болгон окуяны берейин – деп кыз сөзүн баштады. «Мен Бороон деген дөөнүн кызы элем. Бир энеден жалгыз болдум энем өлдү. Жетим болдум. Жолдогу алтын бейит атамдыкы. Андагы мастан менин өгөй энем. Ал мага кас болду. Атам өзү көзү барында ушул сарайды салдырып мени ушунда койгон. Антпесе мастан мастан мени өлтүрмөкчү болучу. Атам мага сен жалгыз болбойсуң. Сенин жолдошуң адамзат. Ошол келип сени табат. Аты Асан деген” – деп кыз сүйлөп токтолду да, мен сени жети жылдан бери күтүп жатканын – деди. Асан ыраазы болду. Ичинен көңүлүнө толду.

Күлбаарам асанды сынайын. Ушу бойдон тийсем болбос эми. Ойлоп туруп, ат күчтүүбү? Же төө күчтүүбү? – деди. Асан ат күчтүү деди. Кыз себебин айтчы – деди. Себеби: төөдө дабыш жок, аттын дабышын күндүк жерден угууга болот. Ошон үчүн ат күчтүү деди Асан. Кыз Асандын даанышмандыгын билип калды. Асан Күлбаарамды алып кырк күн турду. Асан бир күнү мен сиз менен акыреттик жолдош болдум. Сизге каралап көп туруп калдым. Сиз мага уруксат этиңиз? Менин мойнумда көп жумуш бар эле, атамдын жумушун аткарайын деди. Асандан ал эмне жумуш эле деди кыз. Жүр эмесе сарайга кирели деп Асан күлбаарамды сарайга ээрчитип кирди. Менин жумушум ушу, Муркузарам деген кушту издеп чыкканын, ал кушка атам ашык болуп өлүк менен тириктин ортосунда жатат. Ошону тапмайынча мен бул жерде тура албаймын ө деп, Асан жашып кетти. Күлбаарам муну көрүп туруп, капасы өтө кыйын экен. Муну кантсем деп ойлоду. Кыз мен кантем деди? Асан атамдын эңсегенин таап ошондон батасын, ыраазычылыгын албай тынбаймын. Ошондон кийин келем деди. Кыз сен ал кушту кайдан табасың деди Асанга. Өмүрүмдүн теңи бүткүчө издеймин, жердин теңин издеп

бүттүм. Он алты жыл издейм, он экимде чыктым эле деди, Асан. Куштун кайда экенин билесиңби? – деди Күлбаарам. Асан жок билбеймин – деди. Эмесе куштун дайнын мен айтаын деди, Күлбаарам. Мен сени бир нече жыл күттүм. Кыз башым менен. Эми кырк күн болду таштап кетсең мен ин айлам кандай болот – деди. Мен сени менен бир жүрөмүн, чогуу болом сени менен деди, - Күлбаарам Асанга. Асан айтты менин жүргөн, көргөнүмдү кырк күн айтып түгөтө албадым. Менин көргөнүмдү сен угуп билдиң, сени менен акыретте көрүшөмүн деди, - Асан. Анда Күлбаарам туруп, эгер мен куштун дайнын айтсам, сен менин тилимди аласыңбы? — деди Асанга. Асан макул деди. Куш меники эле, аты Муркузарам болчу. Аны Иранбактагы перинин падышасынын кызы Айныжамал тартып кеткен. Менден алып кеткенине токсон күн болду. Муркузарамдан ажырап айлам кетип турганда сиз жолуктуңуз. Асан — Ага кантип жетүүгө болот? — деди. — Анын акылын мен табамын. Кантип табасың айласын? — деди Асан. Күлбаарам Асанга — Менин сага арнап жүргөн бир куп боолу буюмум бар, ошону менен барасың, — деди. (айтуучу тарабынан ал тоонун аты аталган эмес) деген бир тоо бар, ошонун ары жагында бир чынар терек бар. Ал теректин бир жалбырактуу бутагынын көлөкөсү жердин жүзүн алат. Ошол теректин башында алп кара куштун эки баласы бар. Ошону жылда ажыдаар соруп кетет. Ошол эки баласын аман сактап калуу керек. Ал үчүн теректин башына чыгып туруп, ажыдаарга көрүнбөй башын кыя чабуу керек. Ошондо гана Муркузарамды табууга айла болот. Ансыз айла жок — деди Күлбаарам. Аны табуу үчүн Асан сен көп кыйынчылыктарга учурайсың — деди. Асан мейли, мен атам үчүн жанды да аябаймын — деди. Мен элимдин жүзүн, таап барбасам тирүү кантип көрөйүн деди, Күлбаарам айым, — деди Асан. Күлбаарам эмесе макул деп, сандыгынан бир жүгөрүдөй кичине нерсе алып чыкты да уну оозуна салчы деп Асанга берди. Асан алып оозуна салып жиберип дүйнө куштун тилин билип калды. Асан андан ыраазы болуп Күлбаарамдын бетинен сүйдү. Абдан ыраазымын, — деди Асан. Ташты оозуна салып, Күлбаарам менен коштошуп алып кырк күндө келмек болуп убада кылып кетти. Күлбаарам ыйлаган бойдон жалгыз туруп калды. Асан бир нече күн туруп бир тоонун башына чыкты. Дүйнө жүзү алакандай болуп көрүндү. Нары жагын караса тоонун түбү зындандай болуп көрүндү. Ошондон ылдый жөнөдү. Бир нече күндө жерге түштү. Барып бир теректин түбүнө жатып калды. Эртеси туруп караса алп кара куштун балдарыкөрүнөт. Баягы терек ушу экен. Асан карап турса эки балапан тетиги адам баласы экен, ошол уктаганда соролу,— деп өз ара сүйлөшүп турат. Алардын айтканын Асан оозундагы таштын керемети менен билди. Ортодон үч күн өттү. Асан балапандарга көрүнбөй теректин башына түн ичинде чыгып кеткен. Бир күнү токой кулап, таштар урап, жер аңтарылып, теректер омкорулуп, бороон-чапкын болуп, күн күркүрөп, мөндүр төгүлүп, тоо жаңырып, жер дүңгүрөп, куландар ойноп, жыландар сойлоп, пилдер бышкырып, жыландар ышкырып, тилинин заары, капырдын каары куйругунда куту, боорунда токсон буту бар, алкымы кулач ажыдаар токойду кыйратып, эки балапанды ыйлатып, соргону келе жатат. Алп кара куштун эки баласы муну көрүп чыркырап, канаттары тырпырап, тилдерин салаңдатып, көздөрүн алаңдатып, айласы кетти. Ажыдаар теректин түбүнө сойлоп кирди. Куйругу тийген терек кулады, түрлүү терек сулады. Эки балапан чыркырап, көзүнүн жашы дыркырап турат. Асан баатыр муну көрүп турат. Кылычын алды кудайга жалынды, даярданып шай болуп кылычын колуна кармап аңдып турду. Ажыдаар башын көтөрүп, чынардын башын көздөй жөнөдү. Куйругу жерде турат, эми уяга жетер кезде, балапандарды сороордо, Асан баатыр ажыдаарды моюндан нары тартып жиберди. Ажыдаардын башы ыргып жерге түштү. Ажыдаарды үчкө бөлүп салды. Асан өзү кубанып калды. Эки балапан адамзатка абдан кубанып канаттарын сермеп Асанга жүгүнүштү. Ал эки балапан Асанды келсе биз канатка калкаласак болот эле. Кокус энебиз келсе, майып кылбасын дешип жатат. Асан аны билип тилин дале түшүнүп жатат. Алардын зыян кылбасын билип аларга келди. Экөө Асанды коюндарына

катты. Аңгыча шамал болуп, теректер омкорулуп, талдар томкорулуп, келип алп кара куш терекке конду. Чынар терек ийилип барып кайра түзөлдү. Караса, балдары аман, көзүнүн жашы агып жердеги ажыдаардын өлүп жатканын көрдү. Эмне болгонун балдарынан сурады. Бул ажыдаарды бир адам баласы кылыч менен чаап өлтүрдү — деди балапандар. Энеси: — Ал кайда? — деди. Ал киши ажыдаарды өлтүргөндөн кийин кетип калды,— деди. — Жок, адам баласынын жыты келип турат, аны мага көрсөткүлө, — деди. Жылда туусам, жылда жоголот. Силерди аман алып калган пенденин тилегине жеткирем — деди. Балдары көрсөткөн жок, энеси: — Кана көрсөткүлө, болбосо силерди жеймин, — деди. Балдары коркуп кетишти. Мына дешип Асанды көрсөтүштү. Алп кара куш Асанды жутуп жиберди. Эки баласы кекиртегин тырмалап эгер аны жутсаң биз өлөбүз,— дешип жиберди. Кокус бирдеме болуп кетпесин деп Асанды алп кара куш кайра кусту. Асан аман-эсен түштү. Эки бала сүйүнүп кетти. Алп кара куш «Кичине кое турсаңар эң сонун болот эле. Анда адамды жаңы туулгандай кылат элем»,— деди.

Менин күйөөм жер алдында, экөөбүз эки жакта жүрөбүз, бир жерге батпайбыз — деди куш. Мен жылдатуусам, ушу ажыдаар жеп кетүүчү. Мен жер алдына түшкөнүмө тогуз күн болду. Мени эрим чакырткан, мен ошого бардым. Бүгүн да балдарым өлүү болсо өзүм да өлөт элем. Бирок сен куткарыпсың,— деп куш Асанга кулдук кылды. Сиз кайдан,— деп Асандан сурады. Асан: — Мен сизди беш жылдан бери издедим, бүгүн бул жерге келсем ажыдаар келе жатыптыр. Аны өлтүрдүм эми сизге кезигип олтурам, — деди. — Кандай кыйын иш? — деп куш сурады. Асан: — Өтө кыйын иш — деди. Куш сага мени ким айтты жана сен куш тилин кантип билдиң? — деп Асандан сурады. Асан: — Сени мага Күлбаарам айтты, — деди. — Аны кайдан тааныйсың да, кайдан таптың? — деди. Асан баарын айтты. Ал кыз кандай туруп жатат? деди. — Ал өтө капа, себеби Муркузарам кушун Айныжамал алып кетиптир, ошого капа экен — деди. Куш кыз сенин эмнең болот деп Асандан сурады. Асан, ал менин өмүрлүк жолдошум болот,— деди. Куш кулдук уруп ал кыз менин досумдун кызы болот деди. Эмесе сенин ишиңе жарайын — деди куш. Асан менин бир ишим бар, берсең айтам, бербесең айтпаймын деди. Куш айт мен берем аны,— деди. Эмесе мага ошо Муркузарам кушту таап бер,— деди Асан. Куш: Оой ал асманда Иранбак деген перинин шаарында, ага эч ким бара албайт,— деди. Балдары тоголонуп өлөбүз деди. Куш чочуп кетип эмесе макул деди, Асанга. Мен убадамды аткарайын, ага сени жеткирем, бирок шаарга өзүң бар, деп куш азык даярдады. Үч күндө марал, бугу, кулжа, эчки, текеден сексенди алды. Асан экөө кырк күндүк азык камдады. Сексенден кыркын балдарына таштады. Кырк күндө келмек болуп, балдары менен коштошуп, Асанды эки канаттын ортосуна мингизип, кырк бугуну мойнуна илип жөнөдү. Асанга айтты: — Келе деп оозду ачканда бирден бергин — деди. Эми эптеп перилердин уктап жатканында барсак экен, антпесе сени да, мени да өлтүрөт деп, учуп жөнөштү. Бир нече күн жол жүрдү, ар күнү бугу жеп келе жатат. Жер ийненин учундай калды. Отуз күн болду, ошо күнү бир бугуну Асан түшүрүп жиберди. Куш келе деп оозун ачты, эч нерсе жок, Асан айласы кетип экибалтырдан эки аяктай кесип берди. Чолпонго жетип конду, Асан түштү. Куш караса эле эки балтыр эти жок. Асандан эмне болду деп сураса, сизге бердим бир бугу түштү эле, кокус жетпейбиз дедим, деди Асан. Куш кусуп ийип, эки этти ордуна коюп бир дары таап байлап айыктырды да — Сен бар, перилер, дөөлөр уктап жаткан экен, сени чымынча да көрбөйт, ошон үчүн изде, тап — деди. Муркузарам Айныжамалдын үстүндө, сени билет, сен учураш, анан кийин сен анын тили менен бол,— деп куш үч күн чек кылып Асанды жөнөтүп туруп калды. Асан перинин шаарын үч күн аралады. Жасалгасы эң сонун алтын, каухар жакуттан салынган, чоң, топо жок экен. Айныжамал менен Муркузарамды таппай чарчады. Дөөлөр уктап жатат. Бир нече келип, чарчап эси ооп жыгылып кетти. Асан деген бир үн чыгат. Тыңшаса эч ким жок. Айла кетип, амал түгөнүп турса бир кичине үй турат. Асанианда кайдан болсун эми кантип кетем, элге-журтка,

Күлбаарамга уят болдум, үч күндөн кечикпейин, эми кетейин деп ыйлады. Кетип бара жатып, бир көрөйүн деп баягы кичине үйгө кирсе Айныжамал ошо жерде уктап жатат. Төрт жагында төрт дөө бар. Муркузарам капаста экен. Асан көрө коюп сүйүнүп кетти. Чуркап барды салам айтты. Муркузарам Асан баатыр кайдан деди. Асан ыйлап жиберди. Башынан өптү. Мен сени издеп жүргөнүмө он жыл болду. Сени эми араң көрүп олтурамын. Сага Күлбаарам жиберди деди,— Асан. Муркузарам Күлбаарам кандай?— деди. Асан — ал жакшы деди. Асан кушту чечейин деди эле куш: — Мени чечпе уруксатсыз, мен дөөлөрдү ойготомун, — деди. Асан чочуп кетип мен Күлбаарамдын айтуусу боюнча келдим эле — деди. Куш: — Сен аны алдың беле? деди. Асан: — Ооба, — деп, жооп берди. Эмесе сен мага келсең, перинин бир шарты бар, ошону жаса, анан кетели, антпесек жаман болот — деди. Асан: — Кандай шарт — деди. Сен Айныжамалдын бетинен сүйүп колундагы бир шакек бар, ошону чыгарып ал, — деди. Асан барып Айныжамалдын бетинен өөп, колундагы шакегин чыгарып алып, кат жазып башына койду. Муркузарам эми макул болду. Асан кушту чечип көтөрүп жолуна түштү. Келсе кара куш эми Асан келбейт, — деп учканы жаткан экен. Асан менен Муркузарамды көрө коюп сүйүндү. Тилектери ордунан чыгып Муркузарамды Асан көтөрүп, экөөнү кара куш көтөрүп үчөө жерди көздөй жөнөдү. Асманга кырк күндө жеткен жерге он күндө жетти. Кара куштун уясына эки күн конду. Эки бала өтө сүйүнүп Асанды дос кылышты. Асан жөнөмөк болду. Кара куш Асанды жөө кетирбей мингизип жөнөдү. Күлбаарам өтө капа болуп бүгүн эртең келбесе уу ичмек болуп эшикке чыккан, караса тоонун башында Кара куш келе жатат. Көрө коюп сүйүнүп кетти. Кара куштун эпкиненин шамал, бороон чапкын болуп терек сынып, таш учуп, күн бүркөлүп келип куш конду. Моюнунан Асан түштү. Муркузарам Күлбаарамды көрүп кыйкырып жиберди. Асан Күлбаарамдар кучакташып көрүшүштү. Аман эсен көрүшүп, капалары тарашты. Куш: — Эми мен кетейин, Күлбаарамды Бороон досум мага тапшырды эле, Асан тапты жолдошун. Мага ыраазы болгула ишине жарадым, эки баламы алып калган сага ыраакмат Асан, — деди куш Асан менен дос болду. Эки тал жүнүн берип керек болсо мен келем деп, коштошуп жөнөдү. Асандар капасы жазылып жатып калды. Күлбаарам Асандан перинин шаары кандай экен? — деди. Сенин сарайыңдай эле, бирок бир жери суук эмес, ысык эмес, чаң жана топосу жок экен, — деди. Айныжамалды көрдүңдү? — деди.

Көрдүм, жөнөкөй эле көрүнөт, — деди. Өтө сулуу бекен? — деди. Билбейм, сен айтчы кандай экен? — деп Асан кайра сурады. Күлбаарам: Булкуйган, сулкуйган эле неме көрүнөт дөөлөрү менен келип менин Муркузарам кушумду алып кеткен — деди. Аны Асан көрдү — деп, куш сүйлөп ийди. Ал эмес Асан Айныжамалды аял кылды — деди.

Күлбаарам Асанга өтө ыраазы болуп, ошону ырас кылыпсың, мени көзүнө илбей койду эле. Эми мага токол болуптур. Сени мен алты жыл күттүм эле сен менин намысымды алы берипсиң,— деди Күлбаарам. Асандын алдында ойноп, жыландай сойлоп турду. Келбети толгон ай, чыккан күндөй болуп турушту. Асан сарайда кырк күн эс алды. Асандын атасы бир күнү түшүнө кирип, ээ, балам, мен өлгөнү жатам өз колуң менен көмсөңчү, — деди. Асан периден Айныжамалды, жерден Күлбаарамды алып куш менен асманга чыгып, көрбөгөндү көрүп болду. Эми мен эл табайын деп, Күлбаарамга айтты. Ал мейлиң деди. Үчөө кеңешип кетүүнүн маселесин кылды. Асан кантип жөө жетебиз деди. Күлбаарам сен көккө чыгып келип эле жүрөгүң калган окшойт го деп тамаша кылды. Асан анда: — Жок, мен көнгөн киши мен сенин айлаңды таппай жатамын, — деди. Кетиште жол кыйын кантип өтөбүз,— деди булбул. Асан мен келген жол менен кайталык,— деди. Муркузарам: Жок анда болбойт, мастан бизди зышндыкка учуратат го деди. Эмесе кантебиз? — деди. Муркузарам аиласын мен табам,— деди. Ал мастандын сырын мен билем. Анын жаны жети чыйырчык, ошону өлтүрсөк жол ачылат — деди. Мен ал мастан менен бир топ жолдош болгонмун, мага сырын айткан. Анын жаны дайранын ортосунда чоң теректин түбүндө

экен, деди. Асан элин издеп үчөө жөнөдү. Бир топ күн жол басты. Бир жерге келсе, чоң дайранын ортосунда бир терек турат. Үчөө туруп: баягы жер ушул, — деди. Муркузарам да ушул экен деди. Ошо жерде токойго турушту. Асан кайык жасап кылычын байланып, балтасын алып ошону көздөй сүзүп жөнөдү. Күлбаарам карап турат. Асан жетип кылычын байлап теректи кыя баштады. Терек жыгылды. Түбүнөн бир койдой темир сандык чыкты. Кайыкка салып аны Асан жээкке алып келди. Жети кулпу бар, эч жери сынбайт, ача албай айла кетти. Балта сынды. Асан кылычы менен чапты эле, үч бөлүндү сандык ичинде бир кичине сандык бар экен, ошону ачса жети кучкач жүрөт. Асан бутунан кармап турат. Өтө кооз кулпунат. Күлбаарам: — Өлтүр эми, деди. Бирөөнү өлтүрсө башкасы чыркырап жиберди. Мына деп бешөөнүн башын жулуп алды. Асан бирөөн белине байлап алды. Токойго келип эс алып турса, мастан келе жатат. Үнү тоо жарат, каргайт, шилейт Асанды. Келип эле Асан менен кармаша турган болду. Асан бир колун ыргыта чапты. Бир колу менен эле Асандын шайын кетирди. Жыкмак болду. Күлбаарам көрүп чуркап келсе, Күлбаарамга бет алды мастан, Күлбаарам кача берди, мастан жетпей калды. Асан бир кучкачтын башын жулуп алды, мастан кулап түштү. Мастан кырк метр болуп сууга качып жөнөдү. Курбулар тилегине жетти. Эми жолго түштү. Бороон дөөнүн бейитине барып токтоду. Куран окуду. Барса мастан кылбагандын баарын кылган. Баары эле кишинин башы Атасынын сарайын, казнасын Асанга Күлбаарам көрсөттү. Эң акыры мастендин китебин тапты да, сарайды сыйкыр жолу менен арстан, жолборско кайтартып үч курбу жол тартты. Бир нече күн жол жүрдү. Бир тоо көрүндү. Асан ошо тоону көрүп ыйлап жиберди. Бардык кепти айтты. Күлбаарам Асандын бетинен сүйүп, маңдайынан сылады. Тоого келсе толгон кийик Асанды тегеректеди. Эч бири жолдон чыкпайт. Көздөрүнөн жаш агат. Ушулар менин жолдошторум эле — деди Асан. Эмесе мен муну жандырып киши кылам, — деп Күлбаарам окууга кирди. Баарын жандырды. Баары киши болуп сүйүнүшүп, Асандарды жерге сууга тийгизбей сыйлашты. Асан аларды таратты. Алар кетпей кайра келди. Силерди жеткиребиз дейт. Асандар ыраазы болуп кете бергиле деди. Баталарын берип чуркурап чуулдап көп эл тарады. Курбулар жолуна түштү. Бир күнү Асан адашкан ташка келип конду. Асан баарын айтып берип, эми ошолорду издейин — деди. Күлбаарам тим эле кой, сага күйбөсө, сен деле тим эле кой, деди. Алардын жатыны бөлөк болсо, сага баары бир эч жакшылык кылбайт, — деди. Асан арбак үчүн издеймин деп Күлбаарамды кушу менен кошо ошол жерде калтырып жолго түштү. Бир шаарга келсе ашпосто эки агасы турат. Кийим жок, буту колу кесилген, бети башы көө, карап турса ашпос менен урушуп нан талашып жатат. Асан барып: — силер кайдан жүрөсүңөр, десе укпай эле нандын кебин кылат. Дагы айтса жана жооп жок. Ашпостон бу ким? деп сураса мусапыр улуп жүргөн адамдар, — деди. Менде иштейт, акысынан жейт, деди. Асан: — Ушул экөөн мага бер, — деди. Ашпос: — Жок, булар мага 50 дилде карыз, мага @мүр өткүчө иштеп берет, деди. Асан эгер мен төлөсөм муну мага бер, деди. Ашпос: — Мейлиң, сиз муну кыласыз, деди. Экөөн карап туруп Асандын зээни кейиди, ыйлап ийди. Ашпос таң калды, экөөн жетелеп келди. Асан: — Силер мени тааныйсыңарбы?, — деди. Десек жок дешет. Мен Асанмын, — деди эле, экөө тең ыйлап жыгылып калды. Көрсө жедеп турмуштан бузулган экен, экөө тең, 50 дилде берип экөөн бошотуп Асан кийгизип, ичирип, мончого салды эле адам болуп калышты. Ошо шаардын ханы Асанды угуп сонун адам экен көрөм деп келиптир. Келип Асандан атың ким деди хан. Асан жооп берди. Кайдан келдиң? Мен мусапыр 5 жылдан бери тентип жүрөмүн деди да Асан эл жеримди билбеймин деди. Хан ачуусу келип Асанды карап турат, бирок Асандын башы аягында шер, эки колунда эки бала, эки жагында эки карышкыр, артында жылан көрүндү. Хан эси чыгып кетип соо эмес экенин билди да курун мойнуна салып, сиз меникинде конокто болуңуз, — деди. Асан: — жок менин үй-бүлөм талаада, бирок мен кетүүм керек эле, — деди. Хан болбой Асанды үйүнө алып келди, Коноктоп сонун сыйлады. Асан башынан аяк баарын айтты. Адашканын, кийик болгонун, Күлбаарамды тапканын,

ажыдаар өлтүргөнүн, учканын, Муркузарамды алганын, кемпирди өлтүргөнүн айтты. Хан өтө чочуп жаны чыгып олтурду. Калмактын ханы Шимейке уктабай баарын угуп олтуруп таң атырды. Асандан качан чыкканын, перинин шаарын сурады. 12 жашымда чыктым эле, перинин шаары эң сонун, суук жок, ысык жок, бир сонун, чаң топо жок. Шаар кымбат жакут, каухар, зимурут, бериктен жасалган эң эле сонун экен,— деди Асан. Хан бул экөө ким? — деди. Асан намыс кылып булар менин жолдошторум эле, мени издеп чыгып ушул жерге келиптир - деди. Шимейкан биздин шаар жолдо адашкан, тоскон, качкандарда эл болуп алат бизге деди. Ошентип Абыл, Малик кептин баарын түшүндү. Шимейкан Асан менен дос болуп дүнүйө берип бир сонун ат мингизди. Экөөнө эки ат мингизди. Асан жөнөдү. Калмактар чогулуп ханга: — Мусапырга Туучунак атты мингиздиңиз, ал эмнеңиз, — деди. Анда Шимейкан элине:

Калмак эли кактейин,
Кадырымды билбейсиң.
Кажылдабай жүрбөйсүң.
Аттанып кеткен кишинин,
Не экенин билбейсиң.
Мусапыр эки жолдошу,
Адашыптыр жолунан.
Аттанып кеткен кишинин,
Ар нерсе келет колунан.
Карап турсам ошону,
Эки бала кетпеди.
Ойноп турат жолунан.
Бир ак жылан соймоңдоп,
Чыгып турат мойнунан.
Эки бала жылаңач,
Түйкөнү жок койнунан.
Кара чаар кабылан,
Кеткени жок жанынан.
Кабыланын каштанып,
Көк жал жолборс карышкыр.
Аягында жазданып.
Көрүндүн, менин өзүмө,
Кулак сал менин сөзүмө,
Каарланса кылгандай,
Кайнап жаткан көп элди.
Карышкыры кыргандай,
Кармашаар карууң жок.
Алышаар алың жок,
Коркуп өзүм жанымдан,
Туучунак атты мингиздим.

Деп сырын айтты. Эли андан коркуп мейли деп кайтышты. Асан эки акеси менен жүрүп олтурду. Асандын келе жатканын көрүп Күлбаарам тосуп чыкты. Асан эки акесине айтты. Күлбаарам жөнүндө. Келсе чөптөн үй жасап койгон тамак-аш даяр экен. Келип көрүштү. Күлбаарам жүгүндү. Муну көрүп экөөнүн ичтери тартынды. Ошо жерден чогуу жөнөп калды. Мингени ат, тапканы куш, санаа тынч. Бир чөлгө барды. Суу жок. Караса бир камыш көрүнөт, ошого барса булак бар экен. Токтошту. Асан түшмөк болду. Түштү кудук терең экен. Арканды Абыл кармап турат. Малик экөөнө Асандын үнү араң угулат, Бир учурда арканды кесип жиберешти. Асан ошо булакта калды. Күлбаарамды уруп-

согуп, эки атты минип, кушту алып эки агасы кетти. Күлбаарам ошо жерде ыйлай сыктай калды. Асан булакка түшсө, түбү жарык экен, бир сакалдуу киши олтурат. Салам айтты, алик алды.

— И балам, сен кайдан? — деди. Асан: — Мен бир мусапыр, — деди. Аксакал: жер түбүнө кайдан келдиң? деди. — Кудайдын буйругун кандай кылабыз аба, — деди.

Аксакал:

— Жанды мынча эмне кыйнайсың? — деди.

— Кантип билдиңиз? — деди, — кыйналганымды.

— Ар белги бар экен, — деди Асан.

— Кандай белги? — деди.

— Желмогуздун, кайыптын, кара куштун, перинин жыты турат, ошолордон билдим, — деди Аксакал.

— Сенин кылган жакшылыгың жамандыкка чыгат экен, — деди.

— Мен жер үстүндөгү суунун ээсимин, — деди.

— Жайыңыз кайда? — деди Асан.

Жайым ким, суумду акарат кылбаса, ошонун үйүндөмүн балам, — деди. Карыя баштан аяк болгон кепти айтып берди. Асан аксакалдын бутун кучактады, карыя Асандын маңдайынан сылады. Балам, токто сабыр эт, эми бир аста бир досуңан кабар келет, — деди. Күлбаарам уктап тура калса ийининен бир канат чыгат. Ала коюп карап турса, Алп кара куштуку экен. Караса шамал, бороон, таштар урап, теректер сулап куш келди. Куш Күлбаарамдан — эми Асан кайда? — деди. — Асан мында деп, — булакты көрсөттү. Канатын салды. Аксакал: Асан балам, мына эми жөнө, — деп батасын берди. Асан сыртка чыкты. Караса Күлбаарам ыйлап турат. — Айткан тилди албайсың, издебей эле кой десе болбой, эки акең сени булакта өлдү деп, мени уруп, чачымы жулуп, эки атты минип, кушту алып кетти. Куш да капа болду. Куш:

— Эми мен кетейин, мени бүгүн жер алдына күйөөм чакырды, мен ошого барам, кош деп эки тал канатын берип, куш учуп кетти. Күлбаарам менен Асан аксакалдан батасын алып, кол кармашып келе берди. Абыл, Малик болсо эки атты минип, кушту алып келе берди. Асан өлдү дешти. Кырк күндө элдин четине келди. Эл ишенбей ишенип айран таң болду. Жеткени көрүп, жетпегени артынан чаап келе жатат. Эл ар жерден тосот. Муктарга кабар келди, сүйүнчүнү мол берди. Муктар алтын такка олтурду. Көзү ачылды, көңүл жай болду. Ырчыдан ырчы, чоорчу чоор тартып келе жатат. Эки уулу баатыр аталды. Асандын энеси чыгып, караса көрүнбөйт. Эки уулу келди, аттан түшүп салам берди. Атасына кушту берди. Асанды сураса, ал биздин тилди албай өзүнчө кеткен. 40 жигит менен деп койду. Асандын энеси эстен кетти, эси ооп жыгылды.

ЫРЧЫЛАР:

Абыл, Малик баатырым,
Адамдан артык акылың.
Он эки жыл жүргөнсүң,
Ойноп дооран сүргөнсүң.
Алп кара куш мингенсиң,
Асманда учуп жүргөнсүң,
Куштун тилин билгенсиң,
Белиңди байлап жүргөнсүң.
Перинин тилин билгенсиң,
Жылкыдан тулпар мингенсиң,
Ай жылдыздын ичинде,
Аралап учуп жүргөнсүң.
Канаттуу тилин билгенсиң,

Кайберен тилин билгенсиң,
Канаттуу булбул куш кармап,
Кайра элиңе келгенсиң.
Ашык болгон булбулду,
Экөөң алып, келгенсиң.
Аманат кушуң кайтарып,
Атаңарга бергенсиң.
Ырчылары ырдашып,
Абыл, Малик жыргашып,
Ырчынын сөзүн эп кылып,
Абыл менен Маликти,
Ар уруу эл кеп кылып.
Адамдан артык туулган,
Ааламга атың угулган.
Арманы барбы кишинин,
Ушундай уулу туулган.
Абыл менен Маликке,
Садагасын чаптырып,
Сурнайын тарттырып,
Ат кунанын чаптырып,
Муктар хандын балдары,
Абыл, Малик келиптир,
Ага кудай бериптир.
Атын угуп алыстан,
Нечен кандар келиптир.
Келип жатат кандары,
Ээрчип келген балдары.
Жана келди палбаны,
Хан аттарын алышып,
Калың килем салышып,
Муктар хандын үстүнө,
Атактуусу барышып.
Абыл менен Маликти,
Чакыртышып алышып.
Эки баатыр келишип,
Көргөнүн и билгенин,
Элге айтып беришип.
Эми Абыл сөздү баштады.
Баштан аяк билгенин,
Бүтүн айтып таштады.
Он эки жыл жүргөнүн,
Билгенинче айтканын.
Кандар туруп сурады,
Канча жерге бардың — деп,
Атаң айткан булбул куш,
Кайсы жерден алдың — деп.
Абыл баатыр кеп айтты,
Алыстан келген хандар — деп,
Аралаш келген балдар — деп.
Абыл айткан сөзүнө,
Баары кулак салышат.

Абыл баатыр кеп айтты.
Нечен жылы кыдырып,
Ашуусу бийик жер көрдүм.
Киши кийик мен көрдүм,
Суудан көрдүм жаянды,
Кумдан көрдүм чаянды.
Айтып өлөм аныкты,
Жерден көрдүм балыкты.
Кумдан көрдүм куланды,
Алты кулач жыланды.
Кайыптан көрдүм кийикти,
Далай аштым бийикти.
Жалгыз аяк жылаң баш,
Укмуштуу жан мен көрдүм.
Киши кийик эп көрдүм.
Суудан көрдүм жаянды,
Кумдан көрдүм чаянды.
Айтып өлөм аныкты,
Жерден көрдүм балыкты.
Кумдан көрдүм куланды,
Алты кулач жыланды.
Кайыптан көрдүм кийикти,
Далай аштым бийикти.
Жалгыз аяк жылаң баш,
Укмуштуу жан мен көрдүм.
Киши кийик эп көрдүм,
Кулак угуп көрбөгөн,
Укмуштууну мен көрдүм.
Көрбөгөн жерим калбады.
Ушул айткан кебимдин,
Бирөөндө жок жалганы.
Эми айтып өтөйүн,
Булбул кушту алганым,
Далай жерди кыдырып,
Жер алдына барганым.
Угуп турган туугандар,
Жер алдына мен бардым.
Чынар терек көрүндү,
Ал теректи көргөндө,
Моюнга алдым өмүрдү.
Чыксам анын башына,
Үйдөй болгон капкара.
Эки бүркүт көрүндү,
Ал бүркүттү көргөндө,
Санаам жаман бөлүндү,
Моюнга алдым өлүмдү.

Ошентип бир топ күн ошо жерде эле турдум. Бир күнү бир ажыдаар балапандарды соргону келе жатат. Мен аны чаап салдым. Ажыдаар өлдү. Эки балапан сүйүндү. Эртеси бир чоң бүркүт келди да эки балапанын амандыгына сүйүнүп калды. Мени сонун көрдү. Мен ошо кара куштун мойнуна миндим да асмандан

Иранбакта Муркузарамды таптым деди эки баатыр. Хандар өтө таң калды, ыраазы болду. Эртеси Муркузарамды көрөбүз дешип алар тегеректешти. Хандар да барды. Куш өтө сонун канатын ачса жаркырайт, бирок сүйлөгөнү жок. Хандар Абылды кушту сүйлөтчү дешти. Куш сүйлөгөнү жок. Абыл бул чарчап калды, чоочуркап да калды,— деп жооп берди. Эл Абыл, Маликти тегеректеп, эл жанынан үзүлбөйт. Муктар эки уулун чакырып Асан кайда деди. Эки уулу ал бизден бөлүнүп кырк жигит менен кеткен дешти. Аны угуп туруп Асандын энеси эси ооп кетти. Муктардын көзү көрбөй кайра мурункусундай болуп калды. Асандын энеси да ордунан турбай калды. Муркузарам да сайрабай койду. Арадан эки ай өттү. Абыл, Малик аман, эсен келгендигине арнап, чоң той бермек болду. Далай хандар келишти. Аны ээрчип балбандар келишти. Муктардын баатыр балдары бир сонун куш алып келиптир дешип ошолорду кулак угуп көз көргөндөрдүн баары келди. Уккандан бир жан үйдө калган жок. Абыл, Малик үй көтөрүп конок алды, адам жер сууга баткан жок. Оюн тамаша болуп жатат, эр эңиш, күрөш, сайыш, көк бөрү, жамбы атыш, ат кунан чабыш, жана сонун оюндар болуп жатат. Эл эки уулду андан мартабасын көтөрүп жерге, сууга тийгизбей мактап жатат. Өтө баатыр экен дешет, себеби куш минип асманга чыккан киши мурун болгон эмес эле. Ар бир сонун тамаша болду. Эң акыры ат чабылат ошондон кийин силер менин үстүмдө болгула,— деп аксакалдарына Абыл айтты. Эл макул деп, атты чубатууга салды. Ат айдалды. Калмактан келген Туучунак чыкты. Абылдын даражасы ого бетер көтөрүлдү. Эл ошону эле көрүп сонуркап жатат. Тойду таратты. Эми элге жар чакыртып Асанды угузабыз деп жатат. Карыяларды чогултуп Абыл айтты. Асан дарыяга чөгүп кетти. Кырк жигит кошо өлдү. Кайыгы оодарылып, деп элге айтты. Асанга өтө кейишти. Ошол учурда өлөөрүн билбей бир киши тебетейин колуна алып келе жатат. Кыйкыраарга каруусу, а дээрме алы жок. Эл эмне болду деп, карап калышты. Баягы киши келипсүйүнчү Асан келе жатат деди. Абыл айраң калып, кайсы Асан экен ал деди. Киши: — Ал сиздин иниңиз экен, — деп жиберди. Асан ал кишиден: — Кандай белгиси бар экен, — деп сурады. — Белгиси, мен жолдо келатсам эки киши олтурат, мени экөө чакырды. Барсам, бири аял, бири эркек экен. Алар менден бул кимдин айылы деп сурады. Мен буларга бул Муктардын эли дедим. Муктар эмне кылып жатат деп сурады. Мен аларга Муктар эки уулу келип бир айдан бери той болуп жатат, эң сонун тамашалар болду. Алар эмнеге той берип жатат деди. Мен жер жүзүн кыдырып бир сонун куш алып келиптир, он эки жыл жүрүп, аман-эсен келди. Ошого той берип жатат дедим эле. Мусаапыр мага дагы эмнелер болуп жатат деди. Той бүгүн тарайт. Муктардын кичи уулу Асан кырк жигит менен сууга чөгүп өлүптүр ошону угузабыз деп жатат,— дедим. Мусаапыр эмесе тим эле угузпай койсун Асан менмин, өлгөнүм чын эле бирок, Алланын амыры менен тирилдим. Асан менмин Абыл, Маликке айт сүйүнчү,— деди. Мен ошондон туруп чаптым. Алар тетиги ылдый жакта келе жатат. Атты мин десем болбойт. Жанында бир перидей болгон сулуу жан бар экен,— деди сүйүнчүгө келген киши. Асан дагы мен сууга эки каракчы тарабынан салындым эле. Суу түбүнөн Сулайманды таап ошондо жети күн болдум. Ошол мени жети күнү багып жатты,— деп айтты. Андан кийин Алп кара куш келип тартып алды деди. Турган элдин баары жөө атчан чаап чуркап Асанды көздөй жөнөдү. Ошонун урматына той берип жатат. Абыл, Маликтин тоюна куралганына бир ай болду. Кулак угуп, көз көргөн аттын буту жеткен жерден киши калганы жок жана Абыл баатырдын Туучунак деген аты чыкты,— дедим. Мусаапыр айтты той таркадыбы деп, мен айттым тойду бүгүн таркатабыз деп жатышат. Абыл, Маликтин Асан деген бир жалгыз иниси бар эле, ошол Абыл Маликтин иниси бүгүн атаэнесине угузабыз деп кеп кылып жатышат,— деп мен айттым. Сиз ким деген кишисиз дедим, анда мусаапыр айтты: — Эмесе тууганыңмын, — деди. Ошол угузабыз деген иниси Асан менмин, — деди. Мени эки каракчы өлтүрүп, кудуктун түбүнө таштап кетти эле жети күндөн кийин тириликтен кайтты. Катынымды уруп киймин тартып алып кетиптир, — деп мусаапыр айтты. Жапар дагы кыйындын бири эле, мен көпкө сүйлөштүм деп Жапар айтты. Мени

кудуктун түбүнө таштаганда, кудуктун түбүндө суунун башындагы ээси менмин деп аксакал киши жети күнү багып жатты деп айтты. Асан деген Абылдын иниси менмин, сен барып Абылга айтып кой деди. Асан Жапарга. Жапар келип айтты. Ошондо турган элдин баарысы, аттуу, жөөлү дебей, кары жашы дебей тополоң болушуп калды. Бул ызы чуу Асандын эне, атасына кабар берди. Атасы Муктар ханга Асан келди деп, Муктар хан эси ооп жатып калды, энеси Кенжекенин дагы эси ооп тилден калды. Абыл, Малик Асандын жүзүн кантип көрөбүз деп качып кетти. Абыл, Малик жоголду. Эмики сөздү Асандан уккула!

Асан Муктар хандын үстүнө келип түштү. Муктар хан Асанды кучактап тамагынан жыттады, Муктар хандын көзү кадимкидей болуп ачылды. Энеси Кенжеке дагы кадимкидей тирилип, Асанды бооруна басып, кучактап солкулдап турду. Муну көргөн кары, жашы дебей, кыз келин койдой чуркурашып, жер дүңгүрөп, иттер улуп, Кенженин колунан Асанды ажыратып алалбай койду. Карыялар келип, Кенжекенин кучагынан Асанды ажыратып алышты. Ошондо Кенжекенин эмчегинен аккан сүтү боор болуп, уюп калган экен. Кенжеке көптөн кийин эс алып, адам сүрөтүнө келди. Асан баатыр айтты: — Апа, мен аман келдим — деп Кенжекенин башын көтөрдү. Кенжекенин өңүнө кан жүгүрүп, эки жакты карап турду. Кенжекенин теңтуш кемпирлери келип эми-дому кылышты. Кенжеке эс алып кудайга шүгүр кылып олтурду. Муктар хан дагы адам сүрөтүнө келди. Муктар хан он эки жылы төшөктөн турбай калган экен, төшөктөн туруп белин курчанып, эл менен көрүшүп кадимкисиндей болду. Келген элдин баарысы Асанды карап турушту. Эмики сөз болсо Күлбаарамдан болсун. Күлбаарам бетине парда салып бөлөк үйдө отурган экен. Асан айтты энесине:

—Апа, келининди көрдүңбү? — деп.

—Жок, кагылайын балам, келин кайда эле? — деди энеси. Кенжеке эшикке чыкты. Элдин баары ээрчип Кенжекенин артынан кошо чыкты. Кенжеке келиндин барын билбей калган экен, эси оогон кургур Кенжекенин артынан нечен келин, нечен кыздар кошо барышты. Барса Күлбаарам бетинде пардасы менен олтурган экен. Кенжеке кирип барып, пардасын ачып бетинен өптү. Кенжекеге Күлбаарам кулдук кылды. Күлбаарамдын сулуулугу ушундай эле. Пардасын алганда эл ушунчалык айран калды. Элдин көзүнө нуру күндөй, актыгы айдай көрүндү. Мына сонунду эми уккула: Күлбаарам менен Асандын сонундугунан чогулган элдин бири да үйлөрүнө кеткени жок. Кенжекеге Күлбаарам садага чаптырып, кийимин таратып, Күлбаарамды көрөбүз деп элдин баарысы, биринин үстүнө бири түшүп, чуру-чуу болуп жатат. Нечен кишилер тебеленип жатат, үстү-үстүнө эл болбой камалышып жатты. Өлгөнүнө карабай, Кенжеке эшикке чыгып балбандарды чакырып, алтымыш балбан келип, элди араң эшикке сүрүп чыкты. Муну Муктархан угуп көңүлү толуп, көзү ачылып, өзү кубаттанып, жыйырма бештеги кубатына келди. Муктар хан.

—Мен, каралдым Асандын колуктусун көрөмүн, — деп буркурап ыйлап турду. Муну Асан угуп Күлбаарамга барды. Муркузарамды Абыл алып келгенине токсон күн болуптур, ошондон бери бир да сайрабайт дейт, ошону барып атаңа сайратып бергин деди Күлбаарамга. Күлбаарам айтты:

—Мен атамдын үстүнө кантип кирем, — деди. Бул сөздү Муктар хан уккан экен, кудайдан ушундай тилекке жетер бекемин деп тиледим эле балам, мында келип менин батамды алсын, деп Муктар хан болбой койду, жана мен сенин карааныңды көрөйүн деп Муктар хан ыйлап жиберди. Муктар кан Муркузарамды булбул экенин биле элек. Абыл, Малик алып келди деп жүргөн экен. Асандын алып келгенин эч ким биле элек. Эми тамашасын уксаңыздар Асандын. Асан эшикте турган адамдарга өзүнүн көргөн окуяларын баштан аяк айтып олтурду. Муну уккан эл айран калды. Муктар хан ордосунда олтурат, аксакалдары менен, Күлбаарамдын жанында келин кыздын баарысы жана кемпирлердин баарысы үйлөрүн унутуп калышты. Эркек-катын дебей Күлбаарамды карап турушат. Жандын баары Муктар хан жана Кенжеке келинимди алып келсин

батамды беремин деп, Кенжеке макул деп келининин колунан жетелеп үйдөн эшикке чыкты. Эшикте турган элдин баарысы карап турушат. Эшиктен Күлбаарам басып келет, кайненеси жана миңдей катын кашында, Күлбаарам эшиктин астына келип, кулдук кылды, анда Муктар мында кирсин деп ыйлап жиберет. Муктар, Кенжеке балам кирип ата-энеңдин батасын алгын дешти. Макул деп Күлбаарам хандын ордосуна басып келди. Астына алты кемпир кирди, анын аркасынан алты келин жүгүнүп келди. Карыялар карап турат, Күлбаарам кирди. Күлбаарамды көрүп, Муркузарам талпынып сайрап жиберди. Миң түрлүү сонун тил менен отурган элдин баарысы айран таң калышты, эстери ооп калышты. Мурнузарамдын сайраганы адамдын бойлорун эритип жиберди. Отурган элдин баарысынын бир дагы дарманы калган жок. Муктар хандын эки бети кып-кызыл болуп, а дээрге алы калбай, ээ дээрге эси калбай турган элдин баарысынын эси ооп калышты. Бирин-бири карашып сүйлөөргө дарманы жок. Буту колун тарта алышпай эле отуруп калышты. Муркузарам кой эти бышым сайрады. Күлбаарам барып Муркузарамды маңдайынан сылап колуна алып олтурду. Күлбаарамдын койнуна кирип жатып алды эле отурган элдин баары бул кандай кеп болду деп таң калышты. Муктархан ыйлап туруп Күлбаарамга батасын берди. Отурган эл Муктар хандын акылдаш кишилери жана увазирлери экен. Келиндин кереметин көрүштү. Муктар хан Асанга айтты:

—Балам бул кандай керемет болду, — деп. Асан айтты, Абыл, Малик келип көрүп турсун деп, анан айтайын деди Асан. Асан келгенден бери эле Абыл, Малик жок болуп кетти, кайда кеткенин билбедик дешти, отурган элдин баарысы. Эки жактан караса Абыл, Малик жок. Абыл, Малик качып жоголгон экен, керемет Асанда экен деп отурган элдер билип калышты. Муркузарамдын келгенине токсон күн болду, ошондон бери бир да сайраганы жок. Эл келинди көргөндө сайрап, маңдайынан сылаганда басылып калды жана келиндин койнуна барып жатып алды дешип Асандан отурган эл көп сурап калышты. Асан айтты:

—Ушу отурган карыялар, — деди, — Атам ушул кушка ашык болуп бизди таап кел деп кырк киши кошуп берген эле, дүнүйө жүзүн кыдырып таппай койдук, бир жерге барсак, бир дарыя көрүндү. Ошондон кайык менен өтөбүз деп кырк киши кайык менен чөгүп кетип Муктардын үч баласы калдык, үчөөбүз бир нече күн болгондо бир жерге келип жаттык. Ошондо мени уктатып коюп, Абыл, Малик качып кетип калды. Мен кайда бараарымды билбей туруп, нечен жерден, нечен азапка, ажалга учурадым. Ажалдын жогунан темселеп жүрүп, ушул келиндин үйүн таптым, кудайдын буйругунда эч кеп жок экен, бул кыз Бороон деген дөөнүн кызы экен, ошондон барып ушуну таптым. Ушунун себеби менен Муркузарамды таптым, ушинтип эчен балакеттен кутулуп Муркузарамды алып келе жатсам баягы мен адашкан жерге келдик. Ошондо менин оюма Абыл, Малик түшүп, бир туугандын иши жаман экен Күлбаарамды талаага таштап коюп, Абыл, Маликти издеп кырк күндүк жерге бардым, барсам бир набайчыга от жагып отурушат. Мени тааныбайт кийими жок, жыпжылаңач, жылаң баш, жыңайлак, көйнөк ыштаны жок, бири от жагып, бири отун алып кара тамак үчүн ушинтип тентип калыптыр, издеп жүрүп араң таптым. Калмактын ханы Шимейкан деген хан экен, Шимейкан мени кондуруп кетирбей, конок кылып урмат кылып, Туучунак деген атын мингизип, Абылга бир ат мингизип, ушинтип ызат кылып Абыл, Маликти алып келдим. Бир кудук көрүндү, мен союл алып чыгайын деп кудукка түштүм, кудуктун түбү кырк кулач экен, кудуктун түбүнө барганда мени байлаган арканды кыркып жиберип, кудуктун түбүнө түшүрүп таштады. Күлбаарамды алып барып бир жерге аябай сабап бүткөн боюн талкалап өзүн чала жан кылып, киймин сыйрып алып, аттарды минип Муркузарамды алып Абыл, Малик кете бериптир. Күлбаарам менин алп кара куш деген бир досум бар эле, ошону чакырып, ошол досум келип мен кудуктан тартып алып чыкты. Кудуктан чыксам Күлбаарам ыйлап турат. Мен айттым Абыл, Малик кайда деп, Күлбаарам мени карап ыйлап жиберди. Туугандарың мени уруп-тепкилеп талаага таштап, аттарды минип Муркузарамды алып

кетти деп. Жалгыз талаада калыптыр. Ошону менен Күлбаарам экөөбүз жетелешип мусапырлык кылып, ар көрүнгөн айылдан тилемчилик кылып жан сактап келдик, деп Асан айтты. Отурган карыялар бирин-бири карашып таң калып турушту. Абыл, Малик мага ушундай кордук кылып кетиптир деп отурган элге, Асан өзүнүн сөзүн айтып өттү. Асан отурган элге менин сөзүмдү жакшылап угуп отургула деп, Асан сөзүн баштады. Муркузарамдын сайрабай койгонун билдиңерби. Бизден башка кишиге сайрабайт,— деди Асан. Муркузарам башында Күлбаарамдын кушу болучу. Андан перинин падышасынын кызы Айныжамал деген Күлбаарамдын колунан дөөлөрү менен келип тартып алып кеткен. Айныжамалдан мен алып келсем, менден Абыл, Малик тартып алыптыр. Бизди көргөндө сүйүнүп кетип Муркузарам сайрап жибергени ушул деп Асан элге айтты. Элдин баары Асандыкы экен дешип тура калышты. Абыл, Маликтен сурайлы десе Абыл, Малик качып жок. Издеп таппай калышты. Көпчүлүк элдер Абылдын бетине түкүрүп, жандын баары Абылды жаман көрүп жерге түкүрдү. Эл-журттун баарысы чуулдашып жаш-кары, катын-бала дебей Абыл, Маликти жаман көрүп калды. Муктар муну билип эки баласына нааразы болуп Асандын маңдайынан сылады. Муктар хан Асанга айтты:

—Балам, бул Күлбаарамды кантип таап алдың? — деп Муктар хан Асандан совал сурады. Асан атасына айтты:

—Менин көргөн иштеримди жана кыйынчылык азаптарымды сурасаңыз, өзүңүз капа болуп кетесиз, — деди. Асандын атасы Муктар хан:

—Балам, мен сен үчүн эки дүйнөдө ыраазымын, менин айтканымды таап келгениңе мен а дүйнөдө, бу дүйнөдө ыраазымын. Сен менин акымдан кутулдуң,— деди. Муктар хан Асанга айтты:

—Мени Абыл, Малик талаага таштап кеткенде тентип жүрүп, Күлбаарамдын сарайын таптым. Тапкан себепимди айтып өтөйүн,— деди. Асан. Эми Асандын сөзүн уккула. Отурган көпчүлүк! Нечен күн адашып жүрүп, бир бейит көрдүм. Бейитке барсам бир мастан кемпир олтуруптур. Көзү көпкөк, тиши бир карыш, чачы жерге тиет, мурду муштумдай, бетинде түгү бар, мени көргөндө сүйүнүп тура калды. Бүгүн бир жаш баланын этин жейин деп турдум эле, сени кудай айдап жеткирди деп мойнумдан жез кемпир байлап койду. Карасам казанында эт кайнап жаткан экен. Байкасам ошонун баары кишинин эти экен. Муну көрүп менин эсим чыгып кетти. Мени каратып коюп, казандагы этке кирди. Мен карап отурдум, кырк кулактуу казан экен, ошону менен жык толтура эт экен. Ошонун баарысын өзү жалгыз жеди. Карасам такыр эле бүт кишинин башы экен. Баарысын жеп бүтүп, сөөгүнөн бери кемирип, эки жагын каранып, тилин жалмаңдатып, мени карап оозун кыбыратып жерден топурак алып, мени карай чачты эле, мен кийик болуп калдым. Акыл эсим киши, бирок өзүм кийик болуп калдым. Бир убакта мойнумдан жетелеп алып, бир тоонун башына алып чыкты. Барсам жайнаган кийик, бул кийиктерди мен башта көрүп, бир нече күнү бирге жүргөмүн. Ошол кийиктерге мени алып барып кошуп койду. Мен кийик болуп жүрө бердим, кырк күнгө чейин. Бир күнү мен кийиктерден качып чыктым, нечен жерден жамандык көрүп, мени карышкыр жана башка айбандардын баарысы мени кубалашып жештин аракетин кылды. Амалым кетип, айлам түгөнүп, буттарым ташыркап, бир коендон башканын баарысы мага душман болду. Басарга дарманым жок болуп, ыйлай бир карагайдын түбүндө жатсам, бир карарган шаар көзүмө көрүндү, башымды көтөрүп карап турсам, ал шаар менин көзүмө эң эле сонун көрүндү. Мен ошол шаарды карай жөнөдүм. Жакындап барсам, кичинекей эле шаар экен. Бир чоң сарай турат. Анда башка кыбыр эткен жан жок. Жер жүзүндөгү жер жемиштин баарысы турат. Ал жемиштерден, алып жейин десем сарайдын ичи туюк, эч бир жан жаныбар кирбеген бир укмуш болуп мага көрүндү. Жети күн, жети түнү ошол сарайдын түбүндө жаттым, эле бир күнү дарбазасы ачылып калды. Карап турсам бир перизат чыгып келди. Мени карап, менин жаныма келип, мойнумдан кармап, маңдайымдан сылап көпкө турду да мени сарайдын ичин көздөй жетеледи. Сарайдын ичине киргенде көзүмдүн жашы төгүлүп кетти. Шерменде бетпак

мастан кылган экен го деди. Кыз чечинип алып, мени жети күнү, жети түнү окуду да мени кайра киши кылды. Мен киши болдум. Кызды карасам адамдын көзү уялат. Кыздын сулуулугуна адам таң калат. Нуру күндөй, актыгы айдай адамдан башка перизаттай, мени кымбат баалуу, түрлүү либастардан, жыпар жыттанган асыл кийимдерден кийгизди. Мени урмат кылып сыйлай баштады. Кыз мени бир тууганындай сыйлап жүрдү. Кыз экөөбүз эч сүйлөшө элекпиз. Бир күнү кыз келип менин колумдан жетеледи, бирок мен чочуп кеттим. Курган жан, кыз мени алып барып дарбазанын бетин көрсөттү. Карасам Асан деген атым жазылып турган экен. Муну көрүп дагы чочуп, кандай укмуш деп, мен кыздан ким жазган деп сурадым. Анда кыз мага мындай деп жооп берди.

—Сенин атың ким? — деди. Мен айттым:

—Асан, — деп. Ошондо кыз менин бетимден сүйдү да, акыреттик жолдошумсуң деди. Мен айраң калдым. Мен кызга суроо бердим.

—Сиздин атыңыз ким? — дедим.

—Менин атым Күлбаарам, — деди. Ошону менен экөөбүз кошулдук деп Асан отурган көпчүлүккө айтты. Асан баатыр экен деп көпчүлүк чуркурап жиберди. Энеси Кенжеке Асанды кучактап туруп, буркурап, көзүнүн жашын төгүп жиберди. Муну көргөн кары-жаштын баарысы чуркурашып ыйлап турушту. Карылардын сакалынан жаш куюлуп турду. Муну угуп турган кишинин баарысы ыйлабай калганы жок. Чурнурашып, Күлбаарамды ушинтип жүрүп таптым деди. Асан баатыр чогулган элге айтты:

—Абыл, Малик мени өлтүрүп, Муркузарамды мен таптым деп, элге мактанып мында алып келиптир. Муркузарам мен жок таарынып элге сайрабай коюптур. Көпчүлүк айтыптыр, сайраганы жок дешти. Турган эл Муктар ханга айтты. Не үчүн сайраганы жок.

Күлбаарам, балам, алаканыңды жайгын — деди. Күлбаарам алаканын жайып турду. Муктар хан:

—Балам, — деди сактап жүргөн жалгыз батам бар бакты кетпесин деп жана эркек балалуу бол алганың менен тең карыгын,— деп Муктар хан айтты. Күлбаарамга батасын берди, уул төрөсөң урматын көргүн. Муктар хан ыйлап туруп батасын берди. Күлбаарам тура калып кулдук кылды, көпчүлүк батасын берди. Ошонун ичинде бир аксакал киши отурат эле, а киши айтты Күлбаарамга:

— Балам, кайнатаңдын батасы кабыл келсин, — деди. — Сенин артыңдан келген күндөшүң астыңа өтпөсүн,— деп бир аксакал киши бата берди.— Чынында Күлбаарам эмгек сеники,— деди.— Мен дагы сенин эмгек кылганыңды билемин,— деди да бата берип көздөн кайып болду. Олтурган көпчүлүк муну тааныбай калды. Кайдан келгенин киши билбей калды. Эч ким отурган элден билбейт экен. Бирин-бири түрткүлөшүп эшикке чыкты. Көпчүлүк эки жактан караса баякы киши жок, таппай калды, таң калды. Асандын кыйындыгын ошондо билишти. Отурган көпчүлүк Асан арзан киши эмес экен го дешип элдин баарысы Асанга жалына баштады. Асан арзан киши эмес экен го дешип дүңгүрөшүп калды. Алды жети күн, аркасы эки күн үйүнө барган жок, көргөн келин-кыздын баарысы Күлбаарамдын жанынан чыкпай, турушат. Көңүлү кубанып, акылы толуп Күлбаарамды чакыртып балам, кушуңду сайратып берчи деп Муктар хан Күлбаарамга айтты. Күлбаарам Муркузарамды кайнатасынын жанына сайрата баштады. Муркузарам бир сайрады, баякы Муктар хан ашык болгон күнкү тилинен сайрады. Нечен күнү тынбастан сайрады. Бу дүйнө менен тиги дүйнөнүн тилин сайрады. Булбул куштун сайраган тилин угуп олтурушуп короодон кой чыкпай, уйлар саалбай, кулундар агытылбай, бээлер саалбай, козулар агытылбай калыптыр. Бул сөз элге угулуп элден Муктар ханга угулуп, булбул кушту элдин баарысы эси ооп, мал жаны эсинен чыгып кетиптир. Муктархан кушту токтотту, чогулган элди таратты. Калганы болсо Асандан, атасынын айтканын таап келип берип Муктархандын жанын тындырып көөнүн ачып, атасын карай бир сөз деди.

—Ата жашардыңбы? — деп, — Кенжеке менен Муктардан эч бир кайгысы жок болуп, өлгөнү тирилип, Асан келип кудай берип тилеген тилегине кушун берип Асан, Абыл

келип ай десе аты жок, күн десе көркү жок келиндүү болуп, булбул кушту сайратып муңун чыгарып баары дарты чыгып көзү ачылып, көңүлү басылып эч бир кайгысы жок болуп жыргап, куунап Муктархан жата берди. Кенжеке менен Асандын, Күлбаарамдын үстүнөн киши үзүлбөй күндө миңдеген сандаган киши келип турат, кулагы угуп көз көргөн кишиден бири да калган жок. Келгендин баарысы Асандын астына алтын күмүш тартуу кылышып келип жатышат. Асан билген көргөнүнүн баарысын айтып берип турат. Муну уккан элдин баарысы таң калышып турат. Асан келген конокко түштүгүнө тай союп, түндүгүнө кой союп келген кишилер Күлбаарамды көрүшүп жана Муркузарамды сайратып келген элдин баарысы кеткиси жок үйүнө, куштун сайраганына талып калат, Күлбаарамдын жүзүн көрүп кайран калат. Ушинтип дүнүйөнүн жыргалын көрүп Муктар хандын күндүн кандай өткөнүн билбей калды. Күндө оюн, тамаша болуп жатат. Абыл, Маликти тилдебеген киши жок. Асанды бир жерге бир пас токтотпой кишинин баарысы сонун көрүшүп жана Күлбаарамды көргөн кишилер сулуулугуна таң калып турушат. Ушундай да адамзат туулат экен ээ дешип, таң калышып, ушуну менен бир нече күн өтүп кетти. Булар ушундай жыргай берсин, эмки сөз Иранбак шаарында турган перинин падышасынын кызы Айныжамалдан болсун. Айныжамал Асан кеткенден кийин кырк күндөн кийин ойгонуп, Айныжамал тагынан башын көтөрүп караса адамзаттын жыты жыттанат. Айныжамал чочуп кетти. Адамзат мында кантип келди деп караса Муркузарам дагы жок. Өзүн байкаса кыз эмес болуп калыптыр. Тамак бетинин баарысы адамзаттын жыты болуп калыптыр, жана көк ала болуптур. Кыз белгиси жок болуптур жана баш жагында бир кат жатат. Алып окуса катта мындай дептир: Мен адамзаттан сизди издеп бир нече жыл Иранбакан таптым. Сизге айта албайм, ойготоюн деп нечен аракет кылсам ойгонбой койдуң. Өзүмдүн шертимди аткарып Муркузарамды алып ушул катты жазып таштадым деп кат жазган адам уулу Асан баатыр Күлбаарамдын күйөөсү» деп. «Мени издесең жер жүзүндө Асан баатыр деп издегин» деп катты таштап кетиптир. Айныжамал деген кыз перинин падышасынын жалгыз кызы эле. Өзү дүнүйө жүзүндө эң биринчи сулуу эле. Ай менен күндүн нурундай десе киши жаңылбайт эле. Айныжамал ушунда жаман ызаланып перилердин өзүнүн ушундай бир шерти болот экен, себеби шертинин мааниси ушул экен ким мурун койнуна жатса ошого тиет экен. Ушуну менен Айныжамал не кыларын билбей дөөлөрүн чакырып Айныжамал көргөн билген укмуштарын айтып өттү, дөөлөрдүн баары айран калды, адамзат бул жерге кантип келди деп. Минтип жүрсө адам баласы кыйын экен дешип дөө айран болду. Айныжамал эшикке чыкпай калды. Себеби кыз эмес экенин билишет экен деп анда падышанын кызы катын экен десе, эң бир кыйын өлүм болот экен. Айныжамал дөөлөрүнө айтты, мен бул жерде кантип перилердин бетин караймын деп Айныжамал айтып ыйлап жиберди. Муну атам укса, мени өлтүрүп коет мен бу жерге турбаймын деп, дөөлөрүнө Айныжамал айтты. Менин дөөлөрүм мени көтөрүп жер алдына жеткиргиле деп Айныжамал дөөлөргө тапшырды. Эки дөө даяр болду. Макул дешип Айныжамал айтты:

— Мени бир жакка көрсөтпөй жөнөгүлө, — деп дөөлөрдү тойгузуп Айныжамал Асанды издемек болду. Атасы муну билген жок, Инжилия падыша муну укса кызын өлтүрмөк жана кайтарган дөөлөрдү дагы кошуп өлтүрмөк. Муну Айныжамал билип дөөлөрдүн үстүнө минип токсон күндүк азык алып жана каухар, жакут, кымбат баалуу буюмдар менен Айныжамал адам баласы Асанды издеп «жаа алда» деп жөнөдү. Перилер билген жок. Айныжамалдын кеткенин, Айныжамал учуп жердин үстүн кыдырып токсон күн болгондо бир сонун шаар көрүндү. Шаардын четинде бир сонун сарай көрүндү. Ал сарайдын ичинде дүнүйө адам көрбөгөн сонун сарай экен, ичинде нечен түрлүү булбулдар сайрап жаткан экен. Айныжамал муну көрүп, биздин Иранбактай экен деп дөөлөргө Айныжамал айтты. Бүгүн ушул сарайга түнөгүлө деп дөөлөр макул дешип күн батканда барып сарайдын ичине кишиге көрүнбөй дөөлөр барып конду. Айныжамал Асанды кайдан табам деп капаланып олтурду. Бир аздан кийин булбулдун

баарысы сайрабай дым чыкпай калды. Айныжамал муну байкап турду. Шаардын ичинен бир булбулдун үнү чыкты. Тыңшап турса, Муркузарамдын үнү байкап турса шаңкылдап таамай угулду. Айныжамал көзүнүн жашын төгүп жиберди. Муркузарамдын үнүн укканда. Муркузарам таң атканча сайрады, Айныжамал бир дагы уктаган жок. Таң атканда басылды, Муркузарам басылганда башка булбулдар сайрады. Айныжамал Асанды таптык деп дөөлөрүнө айтып дөөлөрү муну угуп сүйүнүшүп калды. Күн жерге тийгенде, сарайдын кароолчусу көрүндү, дөөлөрдү көргөндө кароолчу качып барып элге кабар салды. Сарайдын ичинде эки дөө турат деди. Уккан элдин баарысы эси чыгып баарыбызды кырат дешип жандын баары чуру-чуу болушуп тополоң түшүп калышты. Себеби дөөлөрдөн коркушуп ошентип турганда Асанга кабар тийди. Асан баатыр муну билип Күлбаарам Асан Муркузарамды көтөрүшүп алышып, Асанга Күлбаарам айтты:

—Бул келген Айныжамал экен,— деп. Асан энесине айтты:

—Апа, атама айтып кой коркпосун деди. Асан Кенжеке, Муктарга айтты, Асан Күлбаарамды урматтап, Айныжамалды тозуп жолго түштү. Аркасынан жабылышып бир киши калбай ээрчишип Асандын аркасынан чубашып жөнөдү. Келин кыздын баарысы, Асан кайда барат дешип, келе жатышат. Дөөлөр карашып Асанды көргөндө дөөлөр Асанга салам айтып, Айныжамал карап турса Асан экенин тааныды. Себеби Асандын аркасынан Ак жолборс ээрчип келет. Астында эки жаш бала жылаңач, ойноп келет. Астында алтын баштуу аркар жолун баштап келет. Эки көк жал карышкыр эки жагында жандап келет. Муну Айныжамал көрүп турат. Асандын артынан Күлбаарам келет. Муну Айныжамал таанып турат. Күлбаарам Муркузарамды көтөрүп келет. Муркузарам Айныжамалды көргөндө сайрап келет такылдап. Айныжамал Асан келгенде тура калып көрүштү. — Амансызбы адам баласы,— деп Айныжамал айтат Асанга. Асан:

—Алламду илла,— деди. Күлбаарам барып Айныжамал менен кучакташып аш бышым ажырашпай турДУ. Көргөн элдин баарысы айран калышты. Айныжамал менен Күлбаарамга ушундай сонун жандар болот экен дешип жандын баарысы жабалактап турушат. Кенжекени көргөндө Айныжамал туруп кулдук уруп турду. Кенжеке бетинен кучактап туруп сүйдү.

—Куттуу болсун! — деп Айныжамалды үйүн көздөй алып жөнөдү. Сурнай, керней тарттырып, замбирек аттырып, көкбөрү тарттырып, жер дүңгүрөп кыйкырык, чуру чуу болуп, Муркузарам сайрап адамдын көпчүлүгүнөн жер солкулдап Айныжамал менен Күлбаарамдын биринен бири сонун көргөн кишилер карап таң калышат. Бул экөө бир тууган экен дешип. Экөө тең коендон окшош. Карап турсаң киши таанып ажырата албайт. Эми дөөлөрдү көргөн кишилер таңыркашып турушат. Баштары казандай, көздөрү аяктай, мурундары зеңирдей, муруттары темирдей, колдору теректей, сандары челектей, бойлору кырк кез, туурасы он кулач. Бир дөөнүн жеген тамагы бир дегенде кырк койдун этин, жүз нанды бүт жеп, кырк күн башка тамак жебей кете берет экен ушуну менен дөөлөрдү жолго салды. Дөөлөр кетти. Эми Асандан сөз баштайлы. Асан баатырдын дүнүйөсү түгөл болду. Адам пендесинен мындай кордук көргөн эч пенде болбойт, жана мындай жакшылык көргөн дагы болбойт. Асан жердин жүзүн кыдырып нечен жамандык көрүп жүрүп аягында мындай жакшылык көрдү. Асандын көргөн жамандыгын эч ким да көргөн жок жана Асан кандын жакшылыгын аяган жок. Муктар хан тилегине жетти. Муркузарамды сайратып жата берсин. Асандын даңкын баштагыдан кыйын чыкты периден Айныжамал деген кыз тийиптир деген сөз дүйнө жүзүнө угулду. Уккан элдин баарысы айраң калды. Асан баатыр Айныжамалга нике кыйды. Акыреттик жолдош болуу үчүн Күлбаарам байбиче болду. Дүнүйө колго толду. Жакшы жамандын баарысы келип Абыл, Маликти сурашат. Кайда десе. Асан жооп берет:

—Уу кылып жүрөт,— деп.

Эми Абыл, Маликтен баштайлы. Абыл, Малик элден уялып Асандан коркуп тоонун башында, токойдун арасында качып жүрөт. Асан баатыр Муктардын увазири Токоманды чакыртып алып:

—Абыл, Малик инициинди таап алып кел Токоман аке, барсаңыз башка кишиге Абыл, Малик ишенишпейт. Токоман аке тууган деген адамга табылбайт го, — деп Асан Токоманды Абыл, Маликке жиберди. Токоман тоолордон издеп жүрсө, бир жерден бир караан көрүндү. Ошого барса Абыл бир үңкүрдүн ичинде бекинишип калыптыр. Токоман кыйкырса үңкүрдөн чыкпайт.

—Мен Токоманмын,— деп кыйкырды. Ошондо араң чыгып келишти. Абыл, Малик:

—Эмне кылып жүрөсүңөр?— деди. Токоман анда Абыл, Маликке айтты.

—Биз кантип Асандын бетин көрөбүз деп, бизге Асан жакшылык кылды эле. Аны биз унутуп таштап Асанга жамандык кылдык. Жана адам кылбаган ишти кылдык деп ыйлашып жиберди. Абыл, Маликке Токоман аркы берки сөз айтып түшүндүрдү. Асан мени жиберди силерди таап кел деп. Сизге ишенет деп айтты. Асан баатыр. Абыл айтты:

—Асан бизди кеп кылабы?— деп. Токоман айтты:

—Анда силерди бир күнү келген элдер сурашты. Абыл, Малик кайда дешип. Асан айтты «Алар ууга кеткен» деп. Анда эл айтты «Асандын дөөлөтүнө жыргай берсин» деп отурган эл айтты. Деп Токоман Асандын кылган иштеринин баарын айтып өттү. Эми силер качып талаада жүрбөгүлө — деп Токоман Абыл, Маликке айтты. Жана Асандын Иранбактан Перинин падышасынын кызы Айныжамал дегенди алып таштап келген экен, ошол перинин кызынын келгенине беш күн болду. Анда Абыл айтты: «Кантип келиптир?» деди. Токоман айтты:

—Айныжамал Асанды издеп Иранбактан дөөлөрдү минип келиптир. Айныжамал менен Күлбаарамдын тоюн берем деп силерди күтүп калды. Ушул тойду Абыл, Малик келип башына турсун деп Асан мени силерге жиберди. Токоман Абыл, Маликке айтты. Муну угуп туруп Абыл, Малик ыйлап жиберди. Токоман акемди бактылуу менен байлаша, Таалайлуу менен талашпа, деген ушул экен го деп али көзүнүн жашын төгүп жиберди. Ал айтты:

—Токо мен Асандын жүзүн кантип караймын. Мен барбай эле коеюн,— деп Абыл айтты.

—Балдар, — деди,— силерди бөлөк кишиге ишенбейт деп мени жиберди, силерди Асан эч нерсе кылбайт,— деди. Асандын ушул жакшылык тоюна баргыла. Ушул Күлбаарам менен Айныжамалдын тоюна барып кызмат кылып башында тургула. Асан силерди эч нерсе дебейт. Андай болсо менин убал-сообум сенин мойнуңда деп макул дешип, Абыл, Малик, Токомандын тилин алышып. Эмесе макул дешип жөнөмөк болушуп аттарын токунушуп жүрүп калды. Токомандын аркасынан ээрчишип, Абыл, Малик эки баатыр айылга жакын калганда элдин баарысы баякы шерменде дешип, уялбай келет дешип, Абыл, Маликти жаман көрүшөт. Бети кара дешип. Аңгыча Асан баатыр муну укканда астынан жигиттерин ээрчитип көк бөрү тарттырып Абыл Маликти тозуп чыкты. Асан кырк киши менен аттанганда элдин баарысы аттанды. Абыл, Маликти Асан өлтүрөт экен дешип ошону менен өлтүргөнүн көрөбүз дешип Асан сурнай, керней менен көк бөрү тарттырып Абылдын астынан чыкты. Абыл, Маликке жакын калганда Асан атынан түшүп, курун мойнуна салып, Абыл менен барып кучакташып көрүштү. Абыл, Малик, Асан болуп кучакташып көпкө ажырашпай элдин баарысы Асанды анык баатыр экен дешип турушту. Түбү бирге түтүшпөйт, деген ушул экен. Элдин баарысы Асандын эрлигине таң калышып турушту. Көздөрүнүн жашын төгүп Асан, Абыл, Маликти колтуктап атына мингизип алып Асан жөнөдү. Ошо бойдон Муктар хандын үстүнө түштү. Абыл, Малик, Асан, Муктар хандын үч баласы бирин бири көрбөгөнүнө он беш жыл болгон экен. Муктар хан башын көтөрүп балдарын карап туруп Абыл, Маликти айтты:

—Карыба, кайыр балам, уялаштан экөө элең. Асан болсо бир энеден жалгыз эле, ушуга жакшылык кылбаган кимге жакшылык кыласың,— деп Муктар хан кайра тагына минди. Асан айтты:

—Андай эмес, бир тууган деген табылбайт,— деп Асан атасына жооп берди.

Муктар хан башын чайкап туруп калды. Күлбаарам Абыл, Маликке келип көрүшүп кулдук кылды. Абыл ошондо уялып жиберди буркурап. Күлбаарам Абылдын бетинен жашын аарчып турду.

—Кудай албаса киши жүрө берет экен — деп Абыл айтып тим болду.

Жайнаган көпчүлүк Абылды жаман көрүшүп турушат. Ошентип, Асан баатыр өзүнө жамандык кылган тууганын жаман айтпай жакшылык менен тууган кылып алды. Сабырдын түбү сары алтын деген сөз ушул тууган жакшы адам кишини жаман кылбайт деген сөз. Ушу деп элдин баарысы Асанга ыраазы болушту. Асан баатыр Айныжамалдын келгенине Күлбаарамды алганга, Абыл Маликтин келгенине, атасынын урматына той беремин деп күн батыш менен күн чыгышка кабар берди. Жана калмактын каны Шимейканга дагы кабар берди. Шимейкан сексен киши менен кырк күндө келди. Нечен бир адам көрбөгөн дүнүйө менен Асандын тоюна келди. Күн батыш менен күн чыгыштан Асандын даңкын уккан кишилер калбай келишти. Дүнүйө жүзүндө мындан көпчүлүк болгон эмес. Адамдын көпчүлүгүнөн кишинин башы адашат. Ушинтип Асан баатыр той берди. Той кырк күн болду. Кулагы угуп көз көргөн тамшанын баарысы болду. Айныжамалдан бир жеринен ийненин учундай кемчилигин эч ким тапканы жок жана Күлбаарамды көргөндө жандын баарысы сулуулугуна айраң калтышты. Айныжамал менен Күлбаарамдын биринен бирин ажырата албай коюшту. Көргөн элдин баарысы Асандын эки катынына таң калышып жатышат. «Ушундай да жан болот экен» дешип. Суктанбаган бир да киши калбай турушат. Асандын эки катыны жанаша басса коендон окшош. Карап туруп окшоштугуна адам таң калат жана тойго келген кандардын баарысы бизге кандай ушундай катын табылбайт дешип арман кылып турушат. Асандын таалайы артык экен го дешип кандар карап турушту. Асандын дүнүйө тууралуу эч бир жеринде ийненин учундай кемчилик жок болду. Тойго келген эл тамашадан талыкпай кырк күн бир күндөй болгону да жок. Элдин көзүнө тойдо ырчылар ырдап жатышат.

Кыраан кушту асманга
Минип бардың эр Асан
Иранбактын шаарына
Кирип бардың эр Асан.
Айныжамал сулууга
Барып келдиң эр Асан.
Муркузарам булбулду,
Алып келдиң эр Асан.
Сулуулугун Жамалдын,
Билип келдиң эр Асан.
Аламын деп жанына,
Жатып келдиң эр Асан.
Ак булутту аралап,
Барып келдиң эр Асан.
Иранбактан Жамалды,
Алып келдиң эр Асан.
Перилерге бузукту,
Салып келдиң эр Асан.
Иранбактын шаарына,
Эч бир пенде барбаган
Кызы турмай периден,
Баргандар тирүү калбаган.
Баргандардын баарысын,
Дөөлөрү кармап жалмаган.

Перилерден жалтанбай,
Кызын алдың эр Асан.
Сайрап турган тагынан,
Кушун алдың эр Асан.
Ай жылдызды аралап,
Барып көрдүң эр Асан.
Перилердин каухардан,
Тагын көрдүң эр Асан.
Күлбаарамдын күмүштөн,
Тагын алдың эр Асан.
Дүнүйөдө сулуунун,
Баарын алдың эр Асан.
Асмандагы булбулду,
Кармап алдың эр Асан.
Жер асмандан сулууну,
Тандап алдың эр Асан.
Асмандагы жаркырап,
Айга бардың эр Асан.
Адам көргүс дүйнөдө,
Иранбакка бардың эр Асан.
Ажыдаарды өлтүрүп,
Жети бөлдүң эр Асан.
Асман тиреп заңкайган,
Тоону көрдүң эр Асан.
Алп кара куш төлдөгөн,
Зоону көрдүң эр Асан.
Кийик болуп бир кезде,
Тоодо жүрдүң эр Асан.
Кайберенге кошулуп,
Зоодо жүрдүң эр Асан.
Жез кемпир менен кармашып
Башын алдың эр Асан.
Алтын бейит ичинен
Казана алдың эр Асан.
Кара кашка шаңкыган
Тынар алдың эр Асан.
Кайберенге кошулуп,
Тилин билдиң эр Асан.
Ырыскыңды дүйнөгө,
Чачыраттың эр Асан.
Туткундагы акеңди
Ажыраттың эр Асан.
Абыл, Малик акеңди
Билип келдиң эр Асан.
Калмактын каны Шимейди
Билип келдиң эр Асан.
Туучунактай дулдулду,
Минип келдиң эр Асан.
Он беш жылы талаада
Жүрүп келдиң эр Асан.
Өлгөн жерден тирилип,

Кайта келдиң эр Асан.
Көргөнүңдүн баарысын,
Айта келдиң эр Асан.
Бакты берген башында,
Бабам кызыр кашында.
Суу башында Сулайман,
Бакты берди башыңа.
Ошонун баары кудайдан.
Абыл эки акең таштап кеткен эр Асан.
Кутулдук деп Асандан
Шашып кеткен эр Абыл,
Качып жүрүп бийик көрдүн арасынан
Кайнап жаткан талаадан
Кийик көргөн эр Асан.
Күлбаарамды ээрчитип,
Элге келдиң эр Асан.
Бакты башың аман эсен
Кутулуп жерге келдиң эр Асан.

Ошентип ырчылар ырдап турушат. Абыл. Малик элдин ичине жолобой качып жүрүшөт. Муну Асан баатыр угуп ырчыларга айтты.

— Абыл, Маликти жамандап ырдабагыла.

Асан ырчыларды токтотуп койду. Ырчылардын пулун берип таратты. Асан тойго келген кандарга тартуу тармагын берип астына алтымыштан, аркасына кырк элүүдөн кылып жорго күлүк берип калган элдин баарысын ыраазы кылып жана катын баласына чейин дүнүйө берип жана думана календерлердин баарысын ыраазы кылып молдо, кожо дебей келген элдин баарысын ыраазы кылып Асан баатыр кайтарды. Тойго келген элдер кары жашы дебей, катын кызы дебей бутунан баскан элдин баарысы Асанга ыраазы болуп кайтты. Элден эки күндөн кийин калмактын каны Шимейканды жөнөттү. Кырк кызыл нар берип, кызыл алтын зар берип, Иранбактан алып келген кымбат баалуу дүнүйөдө эң сонун жакут таш берип жакуттун сонундугу бир жерге койсо бир шаардын баарысы күндүзгүдөй жарык болот. Жана андан башка кырк жорго мингизип кырк кишини Шимейканды элине жеткизип келгин деп кошуп Асан өзү баш болуп узатып чыкты. Абылды Шимейканга кошуп берди. Абылды кырк киши менен Шимейкан кошо ала кетти. Баякы мусапыр болуп жүргөн жерине Күлбаарам менен Айныжамал Шимейкан менен коштошуп туруп калды. Асан дагы Шимейкан менен коштошуп кайра тартты. Ушуну менен Асан күн батыш менен күн чыгышка Асан менен Күлбаарамдын атагы калды. Асан атасынын акысынан кутулуп ушундай даражаны тапты. Асан баатыр деген сөз эл оозунда калды. Күлбаарам менен Асандай деген сөз ушул экен. Асан атасына ушинтип кызмат кылып даража тапты. Асан нечен өлүмдөн кутулуп атасынын акысынан кутулду. Асан менен Күлбаарамдын окуясы бүттү. Ким ушундай атасына кызмат кылса даража табат баласы деп карылар айтып өткөн экен,— деп токтоттук.

МАЗМУНУ

ПОЭМАНЫН ФАНТАСТИКАЛЫК ЖАГДАЙЫ	5
КҮЛБААРАМ МЕНЕН АСАН.....	6

Адабий-көркөм басылыш
«Эл адабияты» сериясы

**ЭШИМКУЛ МЕНЕН ЗУУРА, КҮЛБААРАМ МЕНЕН АСАН,
НУРКАН, ЖАНТАЙ**
17-том

Түзгөндөр: *А. Жакыпбекова, С. Егимбаева, Н. Өмүрзакова,*
А. Кадырмамбетова
Көркөмдөгөн сүрөтчүсү *Р. А. Исаков*

Басманын башкы редактору *К. Ишимканов*
Редактору *Р. Сакелова*
Сүрөт редактору *И. Васильев*
Техн. редактору *М. Курбанбаева*
Корректору *С. Карамолдоева*

ИБ № 997

Терүүгө 18.07.02. берилди. Басууга 26.09.02. кол коюлду. Кагаздын
форматы 84x108^{1/32}. Көлөмү 23,5 физ. басма табак, 19,64 шарттуу
басма табак. Нускасы 2000. Заказ № 2091. Келишимдик баа.

«Шам» басмасы

«Кыргызполиграфкомбинат» акционердик коому
720005, Бишкек ш., Суванбердиев көчөсү, 102